

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

62. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2015/4

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: A szakma hagyományos és új kérdései

Cikkek

PIROS Attila: **Az ETO-jelzetek automatikus elemzésének kérdései** 127

PÁLL Zoltán: **Open Access lehetőségek: közösségi publikálás, közösségi rangsorolás** 143

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

Épül az emlékmű. Gerő Gyula: **Magyar könyvtártörténeti kronológia, 4. köt.** (Ism.: Bényei Miklós) 148

E-könyvek a felsőoktatási könyvtárakban. MINCIC-OBRAĐOVIC, Ksenija: **E-Books in Academic Library.**
(Ism.: Racsko Réka) 150

Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből (Ism.: Kalmár Csilla) 155

DAVIS, Corey: **Webarchiválás a University of Victoria könyvtárában** (Ref.: Drótos László) 155

TATE, Tyler: **Információs útkeresés** (Ref.: Császár János) 159

Hírek

A Firefox OS hosszú távú projekt • CIVIC Epistemologies – Állampolgári részvétel a digitális kulturális örökség feltárá-
sában és kutatásában • EU-vita a földrajzi alapú blokkolás eltörléséről • Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni kor-
szakról • iPad-automata jelent meg egy egyetemen • Kiszorítják a papírt az e-könyvolvasók?

(Összeállította: Berke Barnabásné és Fonyó Istvánné) 162

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 62 • 2015/4

Summaries

PIROS, A.: Automatic analysis of UDC notations 127

Universal Decimal Classification is often criticized for that computer programmes are not able to fully manage its simultaneously hierarchical, analytic-synthetic and faceted features. The goal of this paper is to present a software interpreter under development, which is able to analyze the syntax of compound UDC numbers, to recognize its elements and their functions, their order and other attributes which may be relevant to retrieval. The system wishes to make the results of this analyzing process available as converted into different standard markup and data exchange formats as well. Such software can be useful for comparing UDC notations, analyzing them and finding headings to serve as access points, as well as for elaborating

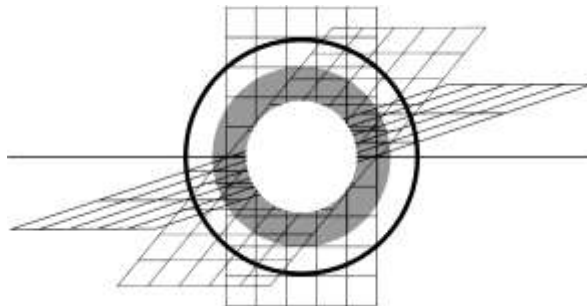
PÁLL, Z: Open Access options: community publishing, community ranking 143

Open Access (OA) is increasingly gaining ground among the access methods of scientific publications, in addition to the subscription-based system. There are, however, many tasks waiting to be solved before we can definitely declare that OA has become THE access mode of scientific articles. Two questions are quite important to consider: can publisher-guided OA be replaced by an

access resembling community media; further, how can authors be protected from becoming victims of fraud?

Community publishing is not a new method. Several operating models are known around the world, but the ScienceOpen initiative raises this method onto a new level. This platform gives a chance for many readers to review an article within a short period of time. In areas with many contributors feedback is coming in relatively fast. The system allows that articles be rewritten, based on reactions. By the end of the process articles will have been peer-reviewed. The whole process is open, anyone can follow it up, and anyone can participate. Scientific standard is guaranteed by the serious professional criteria of the registration of participants.

There is a huge pressure on authors to publish. Cheater OA journals (aka predatory journals) take advantage of this and try to elicit a good amount of money from unsuspecting authors. The Quality Open Access Market (QOAM) initiative, based on the Beall list, offers defence against predatory journals. It does not just list scientific journals to be avoided but groups and ranks them. QOAM is community-based: anyone whose professional profile corresponds to the platform's criteria can register in the platform and can rank the scientific journals.

Az ETO-jelzetek automatikus elemzésének kérdései

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) számítógépi felhasználása hatvanöt éves múltat tekint vissza. A kezdeti lyukkártyás rendszereket előbb a KWIC- és KWOC-típusú (Key-Word-In of Context és Key-Word-Out of Context, „Kulcsszó a szöveggörnyezetben” és „a szöveggörnyezetből kiemelve”) indexek váltották fel, az utóbbi évek kutatásai pedig elsősorban a szabványos adatcsere és leíró formátumok fejlesztésére, az authority fájlok minél hatékonyabb használatára irányulnak. Bármilyen módszert is használjon egy mai információkereső rendszer az ETO-jelzetek kezelésére, egy automatikus jelzetelemző algoritmus minden esetben hasznos – esetenként nélkülözhetetlen – segédeszköz az indexek építéséhez, a jelzetek hozzáférési pontjainak meghatározásához. A jelen munka célja az ETO-jelzetek automatikus szintaktikai alapú értelmezési lehetőségeinek vizsgálata és egy fejlesztés alatt álló jelzetelemző szoftver bemutatása.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozásról

Az ETO jellege

Az ETO jelenlegi alapelvei az 1960-as évek végétől az 1980-as évek elejéig tartó revízió eredményeként jöttek létre. Az új elvek összegzéseként jelent meg „Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai” című dokumentum [1]. Ebben az osztályozási rendszer jellegének alábbi általános leírását olvashatjuk:

- „Az ETO hierarchikus rendszer, vagyis minden egyes osztálya tovább bontható. A jelzetek terjedelme tárgykörük specifikusságával arányos. Szerkezeti felépítése 'decimális': azaz minden egyes csoport az ismeretek egymást folyamatosan követő felosztásával, a legáltalánosabbtól a legrészletezőbbig a tízes számrendszer alapján épül fel (...).
- Az ETO lehetővé teszi egy tárgykör felosztását egymást követően több jellemző ismérv (facetta) szerint is.
- Az ETO nézőpontok (aspektusok) szerinti osztályozás, minthogy benne egy adott fogalom különböző szemszögből tekintve, vagy különböző tudományterületek oldaláról nézve többször is előfordulhat.
- Az ETO szintetikus osztályozás. A komplex fogalmak különféle összetett jelzetekkel jelölhetők.”

Az ETO tehát elsősorban egy mély fogalmi hierarchiát felépítő táblázati részt tartalmaz, mely az emberi ismeretek és tevékenységek (nem csak a tudományok) egészére kiterjed. Ha egy fogalomra létezik táblázati szám, azt kell használni. Az általánosan közös alosztásokkal szintetizált jelzeteket hozhatunk létre, ha nem találunk a fogalom leírására alkalmas számot a táblázatokban.

A jelzetek összekapcsolására szolgáló műveleti jelek és az általánosan közös alosztások jelenleg érvényben lévő listáját¹ az 1. és a 2. táblázat tartalmazza.

A 2. táblázatban az ETO önálló és nem önálló általánosan közös alosztásai vannak felsorolva.

Az általánosan közös alosztások mellett a fogalmak pontosítására használhatók a speciális alosztások, melyek csak a táblázatok adott helyein érvényesek. Általában kötőjel, a '.0' karaktorsor vagy egy aposztróf vezeti be őket, felsorolásuk és a használatukra vonatkozó szabályok a táblázatok megfelelő helyein találhatóak.

A fentiek alapján az ETO vegyes, hierarchikus, facettás és analitikus-szintetikus osztályozási rendszer. Az osztályozást használó számítógépes rendszereknek ehhez a komplex jelleghez kell alkalmazkodniuk.

1. táblázat

Jelzetek összekapcsolására szolgáló általánosan közös alosztások jelei

+	Összekötés. Koordináció (plusz jel)	622+669 Bányászat és kohászat
/	Folyamatos kiterjesztés (per jel)	629.734/.735 Levegőnél nehezebb repülőgépek
:	Mellérendelő viszonyítás (kettőspont)	37-042.3:32 A politika és az oktatás kapcsolata
::	Sorrendrögzítés (dupla kettőspont)	575::576.3 Citogenetika
[...]	Csoportképzés (szögletes zárójel)	[622+669](485) Bányászat és kohászat Svédországban
*	Külső forrásból származó jelzet (csillag)	796.8*kg51 Box, légsúly
A/Z	Névalosztás (A/Z)	821.133.1MOL Molière művei

2. táblázat

Az ETO általánosan közös alosztásai

=...	Nyelvi általánosan közös alosztások	53(035)=111=112.2=133.1 Fizika kézikönyv angol, francia és német nyelven
(0...)	Formai általánosan közös alosztások	792(091)(086.7) Színháztörténet, hangfelvétel
(1/9)	Földrajzi hely szerinti általánosan közös alosztások	331.2(44) Bérek Franciaországban
(=...)	Népi általánosan közös alosztás	398(=81) Észak-amerikai természeti népek folklórja
"..."	Idő szerinti általánosan közös alosztások	94(100)".../18" Világtörténelem a XIX. sz. végéig
-0...	Általános ismérvek (tulajdonságok, anyag, személy, kapcsolatok, folyamatok stb.) szerinti nem önálló általánosan közös alosztások	324-052-055.2 Választott képviselők

Az ETO-val szembeni kritikák

A UDCC honlapján található megjegyzések és kérdések rovatban található egy 2004-ben készült lista, amely a német könyvtárosok (nem hivatalos) kifogásait tartalmazza az ETO-val kapcsolatban. [3] Az egyik ilyen az időbeli konzisztenciát hiányolja, felröví, hogy előfordulhat, hogy egy jelzet jelentése húsz év alatt teljesen megváltozik. Ha ilyen drasztikus változások nem is jellemzőek (ahogy ezt a levélre írott válaszában *Caren Apers*, a konzorcium akkori elnöke is kiemelte), a számítógépes rendszereket mindenképpen fel kell készíteni a különböző ETO verziók kezelésére. A táblázatok módosulásai részben követhetők automatikusan, de a nagyobb, a jelzetkészítési szabályokat is érintő változások akár a szoftverek átírását is szükségessé tehetik.

Annak ellenére, hogy a magyar osztályozási gyakorlatban mintegy száz éve az ETO alkalmazása tekinthető általánosnak, az utóbbi időben rendszeresen fellángol a vita a használata körül. A legutóbbi ilyen eszmecsere 2014 januárjában zajlott a magyar könyvtárosok levelezőlistáján, a Katalisten. [4] A fő kritika általában az ETO-alapú keresések

alacsony száma, illetve az, hogy az ETO elsősorban a specialistáknak készült, a felhasználók nem képesek használni a mesterséges nyelv és a bonyolult szabályrendszer miatt. Ugyanakkor éppen a mesterséges nyelv biztosította nyelvfüggetlenség és az analitikus-szintetikus jelleg adta rugalmasság az ETO legnagyobb erősségei.

Ahogy *Ungváry Rudolf* említette a 2014. évi Networkshop konferencián elhangzott előadásában, az igazi válasz a fentiekre az, hogy az OPAC-oknak kell gondoskodnia róla, hogy a felhasználó úgy tudjon végezni ETO-alapú kereséseket, hogy egyáltalán nem találkozik a mesterséges nyelvű jelzetekkel, csak a természetes nyelvű leírásaikkal, illetve a hozzájuk kapcsolódó tárgyszavakkal vagy tezausz deszkriptorokkal. [5] Ezt szeretném annyival kiegészíteni, hogy véleményem szerint ideális esetben egy OPAC a mesterséges nyelvű jelzetek és a természetes nyelvű leírások alapján történő hatékony kereséseket egyaránt lehetővé teszi, illetve a természetes nyelvű kifejezésekre történő keresések során feltárja a kifejezések mögötti mesterséges nyelvű jelzetek kapcsolatait is.

Az ETO számítógépes felhasználása

Történeti áttekintés

A 3. táblázat az ETO számítógépesítésének történetéből közöl néhány általam fontosnak vélt eseményt². [2, 6]

3. táblázat

Az ETO számítógépesítése

1948	E. G. Brisch ETO alapú lyukkártyás rendszere.
1961	UNIDEK index folyóiratcikkek ETO-jelzetek szerinti nyilvántartására (Malcolm Rigby) [7].
1966	A Documentatio Geographica című kiadvány KWOC indexe ETO-jelzetekre (Klaus Schneider és Karl-Heinz Koch).
1968	Az AUDACIOUS projekt. Authority fájl használata a természetes nyelvű visszakereshetőség biztosítására. (Robert R. Freeman)
1968	Final Report of the Research Project for the Evaluation of the UDC as the Indexing Language for a Mechanized Reference Retrieval System (Pauline Atherton és Robert R. Freeman).
1968	Az első UDC szeminárium ("Seminar on UDC in a Mechanized Retrieval System"), Koppenhágában.
1981	Az ETO új szabályzatának megjelenése. ("Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai").
1992	Az ETO Konzorcium (UDCC) átveszi az ETO tulajdonosi jogait.
1993	A UDC Master Reference File (MRF) [8] létrehozása.
1993	A Nordic WAIS/WWW subject gateway ETO-t használ az automatikus indexeléshez [9].
2000	MARC 21 Concise Format for Classification Data update No. 1 [10].
2000	Concise UNIMARC Classification Format publikálása [11].
2005	A UDC Online portál megnyitása. Az MRF közzététele böngészhető felülettel, fizetős formában [12].
2009	A UDC Summary oldal létrehozása [13].
2011	A UDC Summary Linked Data formában is elérhetővé válik.

Bár az első, ETO-t használó lyukkártyás rendszerek már a negyvenes évek végén megjelentek, az osztályozás számítógépes használatára vonatkozó kutatások a hatvanas években váltak igazán intenzívvé. Tekintve, hogy valamilyen formában a ma használt megoldások mindegyike megjelent a kísérleti projektekből, elmondhatjuk, hogy ekkor történt meg az alapok lerakása.

A hatvanas évek kutatásaiból is kiemelkedik az *Amerikai Fizikai Intézet (American Institute of Physics, AIP)* által, *Pauline Atherton* és *Robert R. Freeman* vezetésével lefolytatott projekt. Ez volt az első átfogó vizsgálat az ETO számítógépesítésére vonatkozóan, mely a táblázatok gépi létrehozásának, illetve a visszakeresésnek a kérdéseivel egyaránt foglalkozott. A projekt zárójelentése 1968-ban jelent meg, és ezt követően került megrendezésre az első ETO szeminárium is Koppenhágában, szintén Atherton és Freeman vezetésével [14].

A számítógépes alkalmazhatóságot jelentősen befolyásolta a hatvanas-hetvenes évek revíziós törekvései eredményeképpen 1981-ben életbe lépő új szabályzat is.

A kilencvenes évek elején változás történt az ETO tulajdonosi jogaiban, melyeket a FID az erre a célra létrehozott konzorciumra ruházott át. A konzorcium a nemzeti középkiadások (többek között az 1990-91. évi magyar kiadás) alapján létrehozta [15] és folyamatosan frissíti az MRF-et, mely digitális formában tartalmazza az angol nyelvű ETO táblázatokat. A referenciatáblázatok digitális elérhetővé válásával párhuzamosan előtérbe kerültek az interneten, illetve a szemantikus weben történő felhasználhatóság kérdései, illetve az authority fájlok hatékony felhasználására, a szabványos leíró és adatcsere formátumok osztályozási rendszerekre való alkalmazására irányuló kutatások³.

Az ETO használatának további terjedése érdekében 2005-ben az MRF licenccel elérhető, böngészhető felületet is kapott. Később a legjellemzőbb osztályokat tartalmazó⁴ UDC Summary is ingyenesen (a Creative Commons Share Alike 3.0 licenc alatt) hozzáférhetővé vált előbb szintén böngészhető, majd Linked Data (Simple Knowledge Organization System, SKOS) formátumban letölthetően is [17].

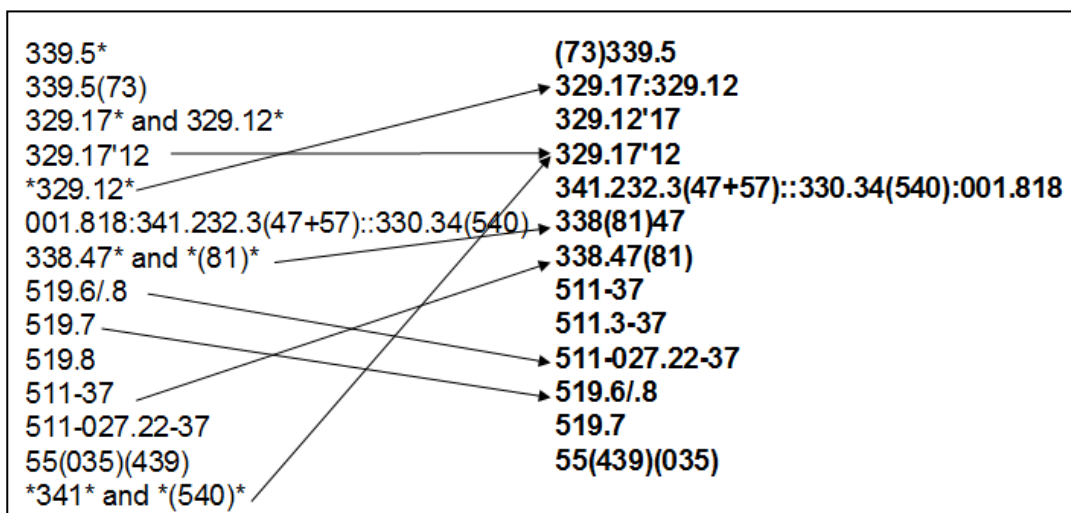
A leggyakoribb megoldások⁵

A legtöbb rendszer a teljes ETO-jelzeteket tárolja, automatikus feldolgozás nélkül. Kereséskor általában a csonkolást lehet használni a visszahívás növelése érdekében. Bár az ETO nagy előnye, hogy a hierarchikus kapcsolatok a tizedes osztás miatt csonkolással is kezelhetők, az ETO szintézis-lehetőségei csökkentik a keresés hatékonyságát (1. ábra).

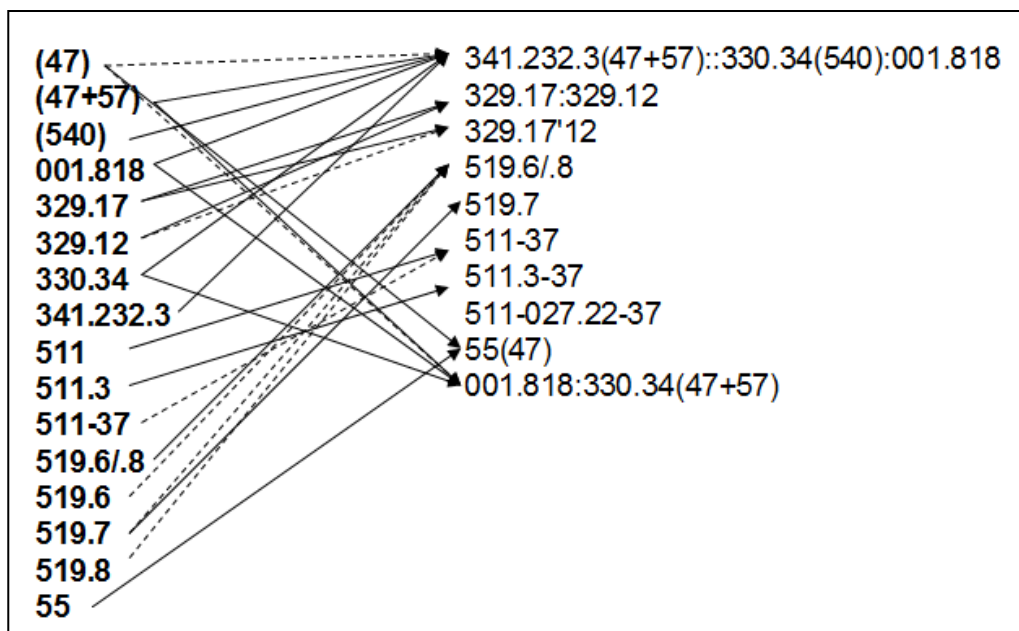
A fejlettebb OPAC-ok képesek felismerni az ETO-jelzetek egyes jelzetelemeit és azokat kiemelni egy KWOC jellegű indexbe, melynek elemei posztkoordináltan, a Boole-féle műveletekkel (esetleg csonkolással kiegészítve) kereshetők. Ezzel a módszerrel az előzőnél hatékonyabb keresés válik lehetővé. A 2. ábra egy KWOC-index részletét mutatja.

Az utóbbi években az authority fájlok használata vált az ETO alapú információkeresés első számú

modelljévé. Az authority fájlok legnagyobb előnye, hogy lehetővé teszik a már megalkotott jelzetek újrafelhasználását és elérését a természetes nyelvű leírásaik alapján. Emellett tartalmazhatnak előre definiált hierarchikus és mellérendelő kapcsolatokat az egyes jelzetek között, illetve lehetővé teszik az osztályozási jelzetek összekapcsolását más információkereső nyelvek (pl. tezauruszok, tárgyszólisták) deszkriptoraival is. A kétezres évek elején a fő adatcsere-formátumok is kidolgozásra kerültek az osztályozási (nem csak ETO-) jelzetek

1. ábra ETO-jelzetek elérése csonkolással

2. ábra ETO-jelzetek KWOC-indexe

authority fájlokban való tárolásához és folyamatos kutatások folynak a leíró formátumok használatára vonatkozóan is [18]. A 3. ábra egy authority fájl részletét tartalmazza MARC formátumban.

Az alábbiakban szeretnék felsorolni pár területet, amely általában fejleszthető lenne a fenti megoldásokat alkalmazó rendszerekben:

- teljesség
 - az összes jelzet rész felismerése
 - valamennyi ETO-szabály figyelembe vétele
- a kontextuális információ használata, a jelzet-elemek kapcsolódási módjainak figyelembe vétele
- a speciális alosztások kezelése
- a kiterjesztések kezelése
- nagyobb szabadság biztosítása az indexelőnek és a keresőnek az ETO lehetőségeinek a kihasználásában.

Akarmelyik megoldást is használja egy szoftver, egy részletes jelzetelemző algoritmus minden esetben hasznos segítség lehet

- a komplex jelzetek automatikus permutálásához
- a jelzetelemek indexének automatikus építéséhez
- a jelzetek hozzáférési pontjainak akár manuális, akár automatikus meghatározásához.

Egy kellő részletességgel kidolgozott algoritmus, illetve az azt megvalósító program pedig az eddigieknél hatékonyabb keresési módszerek kidolgo-

zásához is alapul szolgálhatna. Ennek alapelveiről a *Könyvtári Figyelő*ben megjelent cikkemben írtam bővebben [19].

Az ETO-jelzetek elemzése

A fent leírtak miatt döntöttem úgy, hogy megpróbálok megalkotni egy olyan algoritmust, illetve programot, amely alkalmas lehet valamennyi, a jelzetszerkesztési szabályoknak megfelelő ETO-jelzet szintaktikai alapú értelmezésére, megőrizve az összes bennük tárolt információt.

Ez a célkitűzés bővebben kifejtve a következőket jelenti:

- Az algoritmusnak pontosan azokat a jelzeteket kell felismernie, amelyek megfelelnek a leírt **jelzetszerkesztési szabályoknak**⁶, akkor is, ha azok csak ritkán fordulnak elő a mindennapi osztályozói gyakorlatban vagy egy adott gyűjteményben. Ebből következően az is megtörténhet, hogy egy elterjedt, de a leírt szabályoknak nem megfelelő megoldás a program által felismerhetetlen jelzethez vezet.
- Az **összes információ megőrzése** a cél. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy csak egyes jelzetelemeket ismerünk fel, és nem fogadható el az sem, ha elvész a kontextusra (a jelzetelemek

```
084 8#$audc$cUDC Summary
153 ###$a514.7$hMathematics and natural
sciences$hGeometry$jDifferential geometry. Algebraic and analytic
methods in geometry

084 8#$audc$cUDC Summary
153 ###$a629.7$hApplied Sciences. Medicine.
Technology$hEngineering. Technology in general$hTransport vehicle
engineering$jAir and space transport engineering. Aeronautics and
aircraft. Rockets and missiles. Astronautics and spacecraft

084 8#$audc$cUDC Summary
316.33 ###$a316.33$hSocial Sciences$hSociety$hSociology$hSocial
structure. Society as a social system$jBasic elements and subsystems
of global societies as sociological categories
```

3. ábra Authority fájl MARC formátumban

kapcsolódási módjaira, szerepére, esetleg sorrendjére) vonatkozó információ, ha annak jelentése lehet.

- Az értelmezésnek lehetőség szerint teljesen **szintaktikai alapúnak** kell lennie. A program nem tartalmazhatja az ETO táblázatait, a feldolgozásnak a jelzetalkotási szabályokon kell alapulnia.
- A programnak teljesen **automatikusnak** kell lennie, tehát képesnek arra, hogy bármiféle felhasználói beavatkozás nélkül elemezze a jelzeteket.

Ezeknek a szabályoknak a betartása véleményem szerint lehetővé teszi egy olyan robosztus jelzetelemző szoftver megírását, amely az előző fejezetben említett célok mindegyikére felhasználható. A program kimenete pedig, teljességéből következően bármilyen formátumra könnyen konvertálható, ezért elméletben a már meglévő és a jövőbeli rendszerekben is alkalmazható.

Fő célom egy olyan program létrehozása, amely lehetővé teszi, hogy mind az indexelést végző szakember, mind a keresést végző felhasználó függetleníthesse magát a konkrét OPAC-tól, tehát az ETO táblázatait és szabályait, illetve a jelzetek természetes nyelvű leírásain kívül ne kelljen más – a rendszer technikai hátterére, a jelzetek eltárolásának, illetve visszakeresésének tényleges megvalósítására vonatkozó – információval is rendelkezniük.

A jelzetelemzés problémái

Egy a fentiek szerint megírt jelzetelemző algoritmus elkészítése számos kérdést vet fel. Ezek többségének a megoldása elsősorban programozási feladat, ezekkel most nem kívánok foglalkozni.

Az alábbiakban inkább olyan problémákat vázolok fel, amelyek az ETO jelzetszerkesztési szabályai-ból következnek és feloldásuk nem lehetséges pusztán szintaktikai eszközökkel.

A .0 kezdetű speciális alosztások

A .0-ás alosztások kérdése régóta ismert és gyakran említett probléma. *Andrew Buxton* „Computer Searching of UDC Numbers” című cikkében [22] Atherton és Freeman 1967-es jelentésére hivatkozik. Ebben a szerzők többek között azokkal a nehézségekkel is kiemelten foglalkoznak, amelyeket az okoz, hogy miközben a tizedes pont elsősorban a könnyebb áttekinthetőség miatt lett bevezetve,

bizonyos esetekben a jelzetrészek különválasztására is felhasználjuk. Az eredeti jelentést az ETO már említett nagy revíziója követte, az azt idéző cikket pedig az MRF-file létrehozása. Sajnos a két nagy átszervezés egyike sem érintette ezeket az alosztásokat. A szempont szerinti alosztások ugyan 1999-ben törölve lettek [23], a .0 kezdetű korlátozottan közös alosztások továbbra is fellelhetők a táblázatok számos helyén, az egyik legfontosabb alosztáscsoportot alkotva.

Például a korábbi magyar ETO-kiadás szerint a tantárgyakat a $372.8 \cong 0/9$ továbbosztással kellett kifejezni. Az etika alapjai tantárgy jelzete így $372.814.08^7$ lett, amely számban a .0 nem jelent külön alosztást (annak ellenére sem, hogy a 37 pedagógia osztálynak van .08 jelű speciális alosztása). Ugyanígy a matematikai logika tantárgy korábbi jelzete sem különböztethető meg a matematikaórával kapcsolatos társadalmi problémáké-tól (mindkettőt a $372.851.06$ képzett jelzettel kell kifejezni). Ugyan a tantárgyakat 2004 óta már a 37.016 alosztással való viszonyítással fejezzük ki, elméletileg ugyanez a gond továbbra is felléphet bármilyen párhuzamos jelzetszerkesztés, különösen a $\cong 0/9$ típusúak (mint pl. a tematikus főiskolák $372.8 \cong 0/9$ kifejezése) kapcsán.

A fenti kétértelműség oka, hogy a szabályok szerint a könnyebb áttekinthetőség érdekében a párhuzamos jelzetszerkesztés esetén is ragaszkodni kell ahhoz, hogy a tizedes pontok mindig a harmadik számjegy után szerepeljenek. Így, ha egy nulla számjegyet tartalmazó számot egy másik után írunk, előfordulhat, hogy az áthelyezett tizedes pontok egyike éppen a nulla elé fog esni. A fő gond nem is elsősorban az, hogy az ilyen jelzetek megkülönböztetése pusztán szintaktikai alapon nem lehetséges, hanem hogy többféleképpen értelmezhető jelzetek is létrejöhetnek ezen a módon. A megoldás pedig az lehetne, ha valamilyen más, csak erre a célra használt szimbólum különböztetné meg ezeket az alosztásokat.

Az általános ismérvek szerinti közös alosztások és a kötőjeles speciális alosztások

A fentihez hasonló (és Buxton által szintén említett) probléma a kötőjeles alosztásoké.

Az alapszabály az, hogy a kötőjeles speciális alosztások -1/-9-cel (esetleg -00-val), míg az általános ismérvek szerinti nem önálló alosztások -02/-05-tel kezdődnek.

Ugyanakkor a táblázatok egyes helyein megjelenhetnek olyan speciális alosztások is, amelyeket -0 karaktersor vezet be.

A jelenlegi táblázatokban ilyen hely a patológia és kórtan 616-tal jelölt osztálya, melynél a -02, -03 és -05 kezdetű speciális alosztások egyaránt megtalálhatók. A -03 alatt szerepel megjegyzésként, hogy az ilyen kezdetű általánosan közös alosztások a 616 alatt nem használhatók, így (ha nem is csak a szeparátor karakterek alapján) ezek a speciális alosztások felismerhetők. A -05 kezdetű speciális alosztások párhuzamos továbbosztással követik az általánosan közös alosztásokat, így szintén felismerhetők speciális alosztásként, aminek az általánossal való megfeleltetése a visszakereső algoritmus feladata lehet.

A -02 kezdetű alosztások esete jóval bonyolultabb. Például a -022.2 általánosan közös alosztást jelöl, a -022.6/9 pedig speciális alosztást. A -022.1 és -022.3 egyaránt értelmezhető általános és speciális alosztásként is, tehát kétértelmű. A -021.1 pedig már az ETO hierarchikus jellegének is ellentmond, ugyanis míg ez a jelzet egy speciális alosztást jelöl, a -021.111 nem ennek a továbbosztása, hanem egy általánosan közös alosztás.

Az alosztások hatóköre

Az alosztások hatókörének kérdése elsősorban nem magát a jelzetfelismerést érinti, hanem a jelzetek reprezentációját, melynek során az összetartozó jelzetelemeket az összetartozásukra vonatkozó információval együtt szeretnénk elmenteni és visszakereshetővé tenni.

A probléma röviden úgy írható le, hogy a szintetizált ETO-jelzetek esetén a jelzet végén lévő alosztásokról nem dönthető el, hogy a teljes jelzetre vagy az összetett jelzetben szereplő utolsó fő-táblázati számra vonatkoznak-e.

Például, amíg a 334.72:621.3(430)AEG jelzet végén található földrajzi alosztás a teljes jelzethez kapcsolódik, addig a 341.232.3(44):330.34(662.1) végén lévő a második fő-táblázati számhoz.

Egy másik gyakori eset, hogy egy formai alosztás kapcsolódik egy összekötéssel alkotott jelzethez. Mivel az összekötés gyakran két téma egy dokumentumban, egymástól függetlenül való előfordulását jelenti, ilyenkor nehezen dönthető el, hogy az alosztás csak a második téma vagy az egész dokumentum megjelenésére vonatkozik.

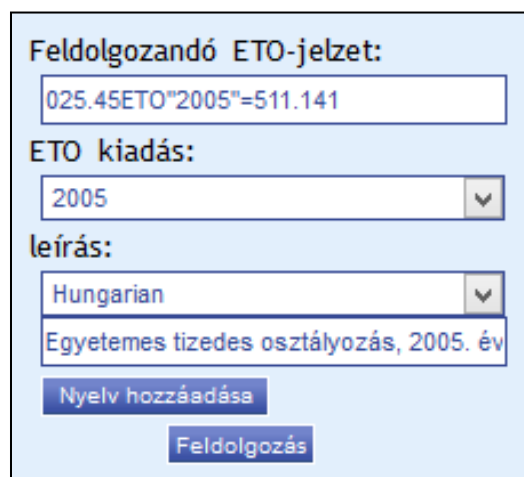
A jelenlegi szabályok szerint a csoportképzést elsősorban éppen az ilyen esetek egyértelművé tételére kell használni, ami sajnos nem mindig történik meg, ez pedig nehezíti a jelzetek automatikus értelmezését.

A jelzetelemző program bemutatása

A program elérhetősége és használata

A cikk megjelenésekor a jelzetelemző program tesztelés céljára elérhető az alábbi URL-en: <http://interpreter-eto.rhcloud.com>

Az oldalon az „ETO-számok feldolgozása” menüpontra kattintva a 4. ábrán látható űrlap jelenik meg.

4. ábra A program adatbeviteli felülete

Ahogy a leírásban is olvasható, a program bemenete egy tetszőleges egyszerű vagy összetett ETO-jelzet, az annak elkészítéséhez használt ETO-kiadás megjelenési éve és a jelzet leírásai a kiválasztott nyelveken. Kimenete egy hierarchikus struktúra html formátumban, mely reprezentálja a jelzet elemeit, azok szerepét és kapcsolatait.

Az elemzéshez először be kell gépelni a jelzetet a szövegmezőbe, majd opcionálisan a természetes nyelvű leírást, illetve a leírás nyelvét. A *Nyelv hozzáadása* gombbal újabb leírásokat adhatunk hozzá egyéb nyelveken, a nyelvek melletti gombokkal pedig törölhetjük a már hozzáadottakat.

Végül a feldolgozás gombra kattintva tekinthetjük meg az elemzés eredményét a kiválasztott formátumban (5. ábra).

5. ábra A feldolgozás eredménye

A program lehetőségeinek áttekintése

Andrew Buxton fent már idézett cikkében az alábbi elvárásokat fogalmazza meg egy ETO-t használó információkereső rendszerrel szemben:

- tegye lehetővé teljes ETO-számok visszakeresését, az összes lehetséges központosítási jelet beleértve (pl. egyenlőségjel, kerek zárójel, dupla aposztróf, pluszjel, perjel, kettőspont, szögletes zárójel, csillag, kötőjel és szimpla aposztróf)
- legyen képes rendezni ezeket a szimbólumokat a szabályoknak megfelelően
- adjon lehetőséget a csonkolt kifejezésekre való keresésre (pl. 368?)
- legyen lehetőség külön-külön rákeresni egy jelzet valamennyi kettősponttal vagy pluszjellel összekötött elemére
- lehessen külön keresni az alosztásokra (legalább az általánosan közös alosztásokra)
- legyen képes megtalálni az intervallumon belüli számokat, amennyiben a jelzet kiterjesztést tartalmaz

- tegye lehetővé a jelzetten belüli csonkolást (pl. 622?(410.97) vagy valamilyen formában annak a kifejezését, hogy az alosztásnak a főtáblázati számhoz kapcsolódva kell szerepelnie a keresett jelzetbe.

Keresés teljes ETO-jelzetekre

Egy teljes, összetett jelzet (vagy annak leírása) alapján történő keresés elsősorban authority fájl használatával képzelhető el, mely meghatározza a felhasználható jelzetek körét. Ha tetszőleges ETO-szám alapján szeretnénk pontos keresést végezni, a szám valamennyi lehetséges megjelenését figyelembe kell vennünk.

Például, tegyük fel, hogy az alábbi teljes ETO-jelzet előfordulásait szeretnénk megtalálni egy katalógusban:

378.4(430)"15":821.511.141(091)"15" A XVI. századi német egyetemek és a magyar irodalom kapcsolata⁸.

A jelzetben egy viszonyítás köt össze két táblázati számot, melyekhez két-két alosztás tartozik. Az alosztások fogalmilag szorosan a főtáblázati számokhoz kapcsolódnak, ezért a sorrendbeli kötetlenség miatt a jelzetelemeknek hetvenkét felírási sorrendje lehetséges a jelentés megváltozása nélkül. Ha a szabályos közbeékeléseket is figyelembe vesszük, a felírási lehetőségek száma további ezernégyszáznegyvennel növekszik. Tehát ha a kereső nem ismeri az adott adatbázisban érvényes, sorrendre és közbeékelésekre vonatkozó konvenciókat (esetleg olyan osztott katalógusban keres, ahol ezek nem is egységesek), elméletben összesen ezeröttszáztizentkettő alakot kellene számba vennie, ha biztosan szeretné visszakapni a fenti ETO-szám összes előfordulását.

Ezért hasznos, ha egy rendszer képes a keresőkérdés elemzésére és olyan alakra hozására, amely biztosan megfeleltethető a tőle csak a felírás sorrendjében eltérő elmentett jelzetekhez. Ehhez a fenti számot legalább a 6. ábrán látható részletességgel kell feldolgoznia.

Rendezés

Az összetett jelzetek helyes rendezésének elsősorban böngészéskor és a találatok megjelenítéskor lehet jelentősége.

Böngészéskor egy összetett jelzetet célszerű több helyre is besorolni, minden önálló jelzetelem alapján (7. ábra). Ezt szintén megkönnyítheti a jelzetek elemzése, ami alapján előállíthatók a jelzetelemek megfelelő permutációi.

Az ETO besorolási szabályainak megfelelő sorrend legkönnyebben azzal a módszerrel érhető el, amelyet már a hatvanas években is többen alkalmaztak (pl. Freeman, illetve Schneider és Koch [7], valamint Buxton is javasol). A módszer lényege, hogy a jelzetek rendezéshez használt alakjait úgy kapjuk meg, hogy a jelzetelemeket azonosító karaktereket betűkre cseréljük, oly módon, hogy a betűk sorrendje kövesse a besorolási szabályokat (pl. a nyelvi alosztás E-vel, a formai F-fel, a földrajzi P-vel, az etnikai R-rel, az idő szerinti T-vel jelölhető stb.).

Keresés a jelzetek elemeire együtt és külön-külön

Tekintsük a következő jelzetet:

[341.232.3(44)::330.34(662.1)]"2013"(046) Újságcikk a Malinak nyújtott francia gazdasági segítségről 2013-ban.

- 378.4(430)"15":821.511.141(091)"15"
(ETO kiadás: 2005)

- leírás
A XVI. századi német egyetemek és a magyar irodalom kapcsolata
nyelv : Hungarian

- viszonyítás

- főtáblázati szám
szám : 378.4

- földrajzi általánosan közös alosztás

- alosztás táblázati szám
szám : (430)

- idő szerinti általánosan közös alosztás

- alosztás táblázati szám
szám : "15"

- főtáblázati szám
szám : 821.511.141

- formai általánosan közös alosztás

- alosztás táblázati szám
szám : (091)

- idő szerinti általánosan közös alosztás

- alosztás táblázati szám
szám : "15"

6. ábra Képernyőkép a 378.4(430)"15":821.511.141(091)"15" jelzet elemzésének eredményéről

001.818:330.34(47)
329.12'17
329.17:329.12
329.17'12
330.34(47):001.818
511
511-37
511.3-37
519.6/8
519.6
55(44)
(44)55
(47)
(47)330.34:001.818

7. ábra Jelzetelemek többszörös besorolása sorba rendezéskor

Természetes, hogy ezt a jelzetet minden jelzet-elemre visszakereshetővé kell tenni (beleértve az általánosan közös alosztásokat), akár automatikus vagy manuális csonkolással is. Emellett viszont jelentősége van annak is, hogy melyik alosztás melyik főtablázati számhoz kapcsolódik (sőt, a sorrendrögzítés irányának is).

A jelzetelemek kapcsolódásainak a pontos feltárása lehetővé teszi a jelzet elérését az ilyen összetett keresőkérdésekkel is, hiszen a teljes jelzet feldolgozásának eredménye tartalmazza a lehetséges kérdések feldolgozását is (8., 9. és 10. ábrák).

Az ETO-jelzet feldolgozása a következő struktúrát eredményezte:

- [341.232.3(44)::330.34(662.1)]"2013"(046)
(ETO kiadás: 2005)
 - leírás
Újságcikk a Malinak nyújtott francia gazdasági segítségről 2013-ban
nyelv : Hungarian
 - csoportképzés
 - sorrendrögzítés
 - főtablázati szám
szám : 341.232.3
sorszám : 1
 - földrajzi általánosan közös alosztás
 - alosztás táblázati szám
szám : (44)
 - főtablázati szám
szám : 330.34
sorszám : 2
 - földrajzi általánosan közös alosztás
 - alosztás táblázati szám
szám : (662.1)
 - idő szerinti általánosan közös alosztás
 - alosztás táblázati szám
szám : "2013"
 - formai általánosan közös alosztás
 - alosztás táblázati szám
szám : (046)

8. ábra A [341.232.3(44)::330.34(662.1)]"2013"(046) jelzet feldolgozott formája

<ul style="list-style-type: none"> - (662.1) (ETO kiadás: 2005) <ul style="list-style-type: none"> - leírás Mali köztársaság nyelv : Hungarian - főtablázati szám szám : <ul style="list-style-type: none"> - földrajzi általánosan közös alosztás <ul style="list-style-type: none"> - alosztás táblázati szám szám : (662.1) 	<ul style="list-style-type: none"> - 341.232.3 (ETO kiadás: 2005) <ul style="list-style-type: none"> - leírás Gazdasági segítség és együttműködés nyelv : Hungarian - főtablázati szám szám : 341.232.3
--	---

9. ábra A 8. ábrán szereplő jelzet elemei

<p>- 341.232.3(44) (ETO kiadás: 2005)</p> <p>- leírás Francia gazdasági segítségnyújtás nyelv : Hungarian</p> <p>- főtblázati szám szám : 341.232.3</p> <p>- földrajzi általánosan közös alosztás - alosztás táblázati szám szám : (44)</p>	<p>- 330.34(662.1) (ETO kiadás: 2005)</p> <p>- leírás Gazdasági fejlődés Maliban nyelv : Hungarian</p> <p>- főtblázati szám szám : 330.34</p> <p>- földrajzi általánosan közös alosztás - alosztás táblázati szám szám : (662.1)</p>
---	--

10. ábra A 8. ábrán szereplő jelzet összetett részjelzetei a feldolgozás után

Aposztrófos jelzetszintézis

A jelenlegi jelzetszerkesztési szemlélet szerint az aposztrófos jelzetszintézis visszakereshetőségét minden elem felől biztosítani kell [26]. Eszerint egy jelzetelemzőnek fel kell ismernie valamennyi, így összekapcsolt számot. Erre láthatunk példát a 11. ábrán.

<p>- 546.33'185-384.2 (ETO kiadás: 2005)</p> <p>- leírás Dinátrium-hidrogén-ortofoszfát (Na₂HPO₄) nyelv : Hungarian</p> <p>- szintézis</p> <p>- főtblázati szám szám : 546.33 sorszám : 1</p> <p>- főtblázati szám szám : 546.185 sorszám : 2</p> <p>- korlátozottan közös alosztás szám : -384.2</p>

11. ábra Aposztrófos jelzetszintézis felismerése

Speciális (korlátozottan közös) alosztások

A speciális alosztások visszakereshetőségének problémáját megoldhatja az alapjelzet és az alosztás együttes elmentése, ami a felhasználók

számára is kényelmes keresést tenne lehetővé. Így ugyanis (automatikus csonkolással) a főtblázati szám és annak hierarchikus felső kapcsolatainak és a hozzá kapcsolódó speciális alosztások (vagy felső kapcsolataik) tetszőleges kombinációjával is visszakereshetővé válik az eredeti jelzet. Erre láthatunk példát a 12. ábrán⁹.

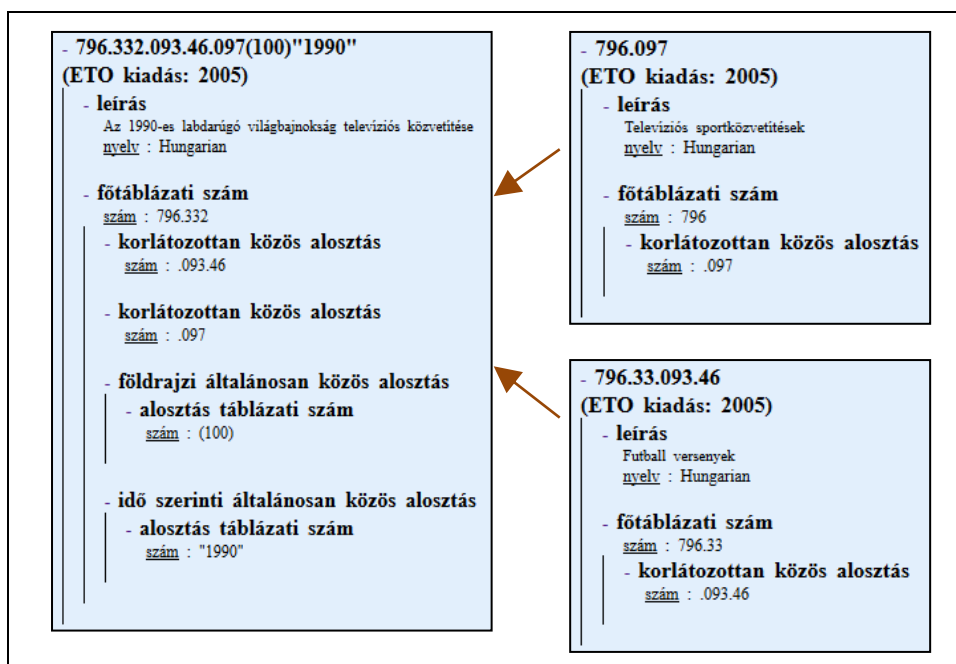
Intervallumok

A folyamatos kiterjesztés kezelésére Buxton azt javasolja, hogy a jelzetet feldolgozó program generálja le az intervallum végpontjai közötti összes elemet és tegye őket kereső pozícióba. Egy a fenti példákban szereplőkhöz hasonló struktúrában ez azt jelentené, hogy a kiterjesztést egy csoportképzéssel helyettesítjük, amely az intervallum elemeinek összekötését tartalmazza.

Egy másik lehetséges megoldás, ha a program az intervallum végpontjait ismeri fel és tárolja el (ami alapján nemcsak az egy adott számmal pontosan megegyező számok, hanem az őt tartalmazó intervallumok is visszakereshetők).

A két megoldás között nincs érdemi különbség a visszakeresés hatékonysága szempontjából, de van néhány érv, ami a második mellett szól:

- Hacsak a szoftver nem használja fel a táblázatokat a számok elemzése során, előfordulhat, hogy nem létező számok is elmentésre kerülnek az indexbe. Egy nagyon egyszerű példával élve a 3/5 jelzethez bekerül egy bejegyzés a 4-es, nem létező főosztály számára is, fölöslegesen.

12. ábra A speciális alosztások elérése

- Ha a feldolgozás eredménye a második megoldást tartalmazza, akkor probléma nélkül konvertálható az első megoldásra. Ez visszafelé csak akkor lehetséges, ha a program ellenőrzi, hogy az összekötés valóban tartalmazza-e az intervallum minden (valóban létező) elemét.
- Vannak olyan formátumok (pl. a MARC szabványok osztályozási formátumai), melyek a második megoldást tartalmazzák.

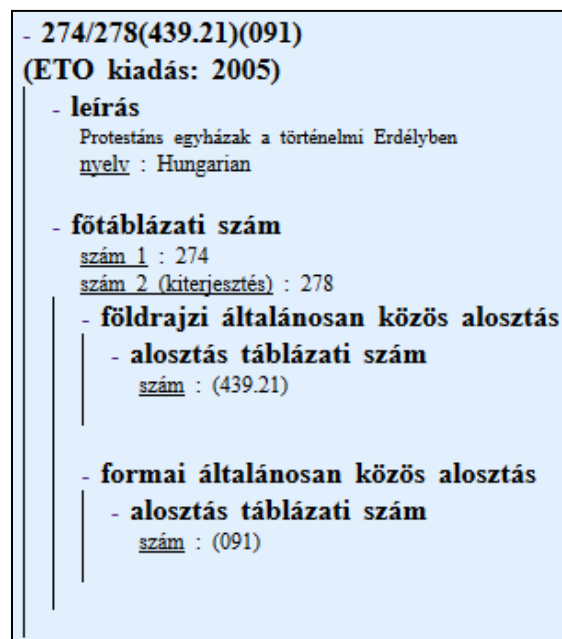
A fenti okok miatt a második megoldást választottam a jelzetelemző program írásakor. A 13. ábra erre mutat egy példát.

Egy komplex példa

A 14. ábra a Johann Sebastian Bach életrajzi regényét leíró jelzet feldolgozásának eredményét mutatja be.

A „zenei témájú életrajz” jelzetét egységesen módosítják a földrajzi, idő-, név-, formai és nyelvi alosztások.

A regény mint forma leírására a táblázatok nem tartalmaznak formai alosztást, azt a megfelelő főtáblázati számból (és speciális alosztásból) kell képezni viszonyítással. Ha szükséges, a jelzet visszakereshetővé tehető e felől a főtáblázati szám felől is.

13. ábra Kiterjesztés felismerése

Jelzetelemzési hibák felismerése

Az ETO-jelzetek elemzése arra is alkalmat ad, hogy a program automatikusan felismerje az esetleges jelzetelemzési hibákat. A 15. ábrán a felismert gépelési hibákra láthatunk példákat.

<p>- [929:78](430)"16/17"Bach(0:82-31)=511.141 (ETO kiadás: 2005)</p> <p>- leírás Életrajzi regény Johann Sebastian Bachról nyelv : Hungarian</p> <p>- csoportképzés</p> <p>- viszonyítás</p> <p>- főtáblázati szám szám : 929</p> <p>- főtáblázati szám szám : 78</p> <p>- névalosztás sorszám : 1 szöveg : Bach szabvány :</p> <p>- földrajzi általánosan közös alosztás</p> <p>- alosztás táblázati szám szám : (430)</p>	<p>- idő szerinti általánosan közös alosztás</p> <p>- alosztás táblázati szám szám 1 : "16" szám 2 (kiterjesztés) : "17"</p> <p>- formai általánosan közös alosztás</p> <p>- viszonyítás</p> <p>- alosztás táblázati szám szám : (0)</p> <p>- főtáblázati szám szám : 82</p> <p>- korlátozottan közös alosztás szám : -31</p> <p>- nyelvi általánosan közös alosztás sorszám : 1</p> <p>- alosztás táblázati szám szám : =511.141</p>
--	---

14. ábra A [929:78]"16/17"Bach(0:82-31)=511.141 jelzet feldolgozásának eredménye

<p>A feldolgozási folyamat váratlan hiba miatt félbeszakadt. <i>Minden harmadik számjegy után pontnak kell állnia!</i> 796.332.092.2.097(100)"1990"</p>
<p>A feldolgozási folyamat váratlan hiba miatt félbeszakadt. <i>A pont (.) karakter hibás helyen áll.</i> 796.332.092.2.097(100)"1990"</p>
<p>A feldolgozási folyamat váratlan hiba miatt félbeszakadt. <i>Érvénytelen karakter!</i> 796.332.092.2.097(100)"1990"</p>

15. ábra Gépelési hibák felismerése

Jelzeteleési hiba következhet abból is, ha az ETO-kiadás nincs megfelelően megadva. Például a -02 kezdetű tulajdonságok szerinti általánosan közös alosztások 1999-ben lettek bevezetve. Egy ilyen tartalmazó jelzet a korábbi ETO-verziókban értel-

mezhetetlen, amit a programnak fel kell ismernie (16. ábra).

Mivel a program nem tartalmazza a táblázatokat, csak a szabályokban bekövetkezett olyan módosu-

lásokat tudja követni, mint az alosztástípusok létrehozása, illetve eltörlése, a táblázatokban bekövetkezett változásokat nem. Hasonló okból nem képes szemantikai validációra sem, azaz annak ellenőrzésére, hogy a megadott ETO-jelzet a táblázatokban valóban létező számokból áll-e.

Befejezés

A fentiekben megpróbáltam bemutatni az ETO-jelzetek automatikus elemzésének néhány felhasználási területét, a vele kapcsolatos fontosabb kérdéseket, illetve egy jelzetelemző szoftvert, amely megpróbál felelni ezekre.

Amint korábban már említettem, a bemutatott program jelenleg is fejlesztés alatt áll. Bár már most is képes a legtöbb ETO-jelzet feldolgozására a példákban látható részletességgel, még vannak

speciális jelzetszerkesztési módszerek, amelyekre nincs teljes mértékben felkészítve. A következő lépés ezek számba vétele és a rájuk adott megoldások kidolgozása.

A következő a jelenleg csak html formában elérhető kimenet egyéb formátumokra való konvertálása lehet. Ezek lehetnek szabványos leíró és adatcser-formátumok, vagy akár egyszerű listák, amelyek a jelzetelemeket, illetve azok valamennyi olyan kombinációját tartalmazzák, amely felől a jelzetet célszerű elérhetővé tenni.

Ez elméletben lehetővé tenné, hogy a jelenlegi OPAC-ok egy külső jelzetelemző szoftvert használva dolgozhassák fel az ETO-számokat, ami reményeim szerint hozzájárulhat az ETO számítógépes használatának további elterjedéséhez is.

The image displays two screenshots of a web-based ETO analysis tool. The top screenshot shows the input form with the following fields: 'Feldolgozandó ETO-jelzet:' (511-027.22-37), 'Használt ETO kiadás:' (1995), 'Leírás:' (Abkhazian), and 'Output:' (HTML selected). A red arrow points to an error message box: 'A feldolgozási folyamat váratlan hiba miatt félbeszakadt. A karakter érvénytelen a megadott ETO verzióban. 511-027.22-37'. The bottom screenshot shows the same form but with 'Használt ETO kiadás:' set to 1999. A red arrow points to the resulting output, which is a structured list of terms and their properties.

Output:

- **Fogalom**
jelzet : 511-027.22-37
- **Leírás**
nvelv : English, American
- **főtáblázati szám**
szám 1 : 511
- **tulajdonságok szerinti általánosan közös alosztás**
szám 1 : -027.22
- **korlátozottan közös alosztás**
szám 1 : -37

16. ábra Verzióhiba felismerése

Megjegyzések

- ¹ A táblázatokban lévő példákat a UDC Summary [2] leírásaiból vettem.
- ² A hetvenes évekig tartó időszakra vonatkozó adatok Orosz Gábor cikkéből [6] és Malcolm Rigby [7] könyvéből származnak.
- ³ Az legközelebbi Nemzetközi ETO Szeminárium is „Classification and Authority Control” címmel kerül majd megrendezésre 2015-ben [16].
- ⁴ Az oldal az induláskor körülbelül 2000 osztályt tartalmazott tizenhárom nyelven [13], ez mostanra 2600 osztályra és 51 nyelvre bővült.
- ⁵ A fejezet célja nem az ETO-t használó szoftverek képességeinek elemzése, hanem az ETO-jelzettek eltárolására és a kapcsolataik felismerésére használt leggyakoribb megoldások vázlatos bemutatása.
- ⁶ Az algoritmus kidolgozása és a program megírása során az 1990. évi rövidített [20] és 2005. [21] évi magyar nyelvű nyomtatott ETO-kiadásokra, illetve a UDC Summary-re támaszkodtam.
- ⁷ A példa Mándy Gábor: Régi ETO, új ETO című tanulmányából [24] származik.
- ⁸ A példa eredetije Babiczky Béla: Könyvtári feldolgozó munka 2. Osztályozás és szakkatalógus-szerkesztés [25] című könyvéből származik (a számok a 2005. évi ETO-kiadás alapján módosítva lettek).
- ⁹ A speciális alosztások problémájára az ismertetettől eltérő megoldás található Mándy Gábor [27] és Prokné Palik Mária [28] tanulmányaiban.

Irodalom

- [1] Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai (FID 603). Budapest, OMIKK, 1983. 39 p. ISBN 963-592-247-7
- [2] <http://www.udcc.org/udccsummary/> [2015. 04. 08.]
- [3] <http://www.udcc.org/notes.htm#german> [2015. 04. 08.]
- [4] <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2014-January/thread.html> [2015. 04. 08.]
- [5] https://videotorium.hu/hu/recordings/details/8410, Az_ETO_helyzete_Magyarorszagon [2015. 04. 08.]
- [6] OROSZ Gábor: Az ETO alkalmazása a gépesített dokumentációs és könyvtári munkákban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1967 (14. évf.) 8. sz. p. 541–560. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2474&issue_id=166 [2015. 04. 08.]
- [7] RIGBY, Malcolm: Computers and the UDC. A decade of progress 1963–1973. (FID 523.). The Hague, FID, 1974. 108 p.
- [8] <http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=mrf> [2015. 04. 08.]
- [9] SLAVIC, Aida: UDC in subject gateways: experiment or opportunity? = Knowledge Organization, 2006 (33. évf.) 3. sz. <http://hdl.handle.net/10150/105276> [2015. 04. 08.]
- [10] <http://www.loc.gov/marc/classification/> [2015. 04. 08.]
- [11] <http://www.ifla.org/archive/ubcim/p1996-1/concise.htm> [2015. 04. 08.]
- [12] <http://www.udc-hub.com/> [2015. 04. 08.]
- [13] SLAVIC, Aida, OVERFIELD, Christian, RIESTHUIS, Gerhard, PIKA, Jiri: Multilingual UDC Summary Online Project: 2009 update. = Extensions and Corrections to the UDC. 31. The Hague : UDC Consortium, 2009, p. 13–19. <http://hdl.handle.net/10150/118426> [2015. 04. 08.]
- [14] http://www.udcc.org/seminar2009/seminar_history.htm [2015. 04. 08.]
- [15] BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A magyar ETO-kiadás munkálatai. Hazai és nemzetközi tapasztalatok. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2007. 2. sz. p. 20–39. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/11/a-magyar-eto-kiadas-munkalatai/> [2015. 04. 08.]
- [16] <http://seminar.udcc.org/2015/index.php> [2015. 04. 08.]
- [17] <http://udccdata.info/> [2015. 04. 08.]
- [18] SLAVIC, Aida - CORDEIRO, Maria Ines - RIESTHUIS, Gerhard: Enhancement of UDC data for use and sharing in a networked environment, Paper based on the talk presented at The 31st Annual Conference of the German Classification Society on Data Analysis, Machine Learning, and Applications, March 7-9, 2007, Freiburg i. Br., Germany, <http://hdl.handle.net/10150/106330> [2015. 04. 08.]
- [19] PIROS Attila: Az ETO alapú számítógépes információkeresés egy új megközelítése. = Könyvtári figyelő, 2014. (60. évf.) 2. sz. p. 156–166. <http://ki.oszk.hu/kf/2014/06/az-eto-alapu-szamitogepes-informaciokereses-egy-uj-megkozelitese/> [2015. 04. 08.]
- [20] Egyetemes tizedes osztályozás. Rövidített kiadás (FID Publ. No. 691). 1. kötet Táblázatok. Budapest, OSZK-KMK, 1990. 388 p. ISBN 963 593 109 3
- [21] Egyetemes tizedes osztályozás (UDC Publ. No. P057). 1. kötet Táblázatok 1-2. rész. Budapest, OSZK KI, 2005. ISBN 963 201 609 2
- [22] BUXTON, Andrew: Computer Searching of UDC Numbers. = Encyclopedia of Library and Informa-

tion Science, Vol. 51 - Supplement 14, 1992. p. 132–151.

- [23] http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=major_revisions [2015. 04. 08.]
- [24] MÁNDY Gábor: Régi ETO – új ETO. = Könyvtári figyelő, 2011. (57. évf.) 2. sz. p. 317–332.
- [25] BABICZKY Béla: Könyvtári feldolgozó munka 2. Osztályozás és szakkatalógus-szerkesztés. Budapest, Tankönyvkiadó, 1974. 250 p.
- [26] BABICZKY Béla: Szemléletváltozás az ETO jelzet-szerkesztésében. = Könyvtári figyelő, 1985. (31. évf.) 1. sz. p. 17–27.
- [27] MÁNDY Gábor: A posztkoordináció esélyei az ETO-ban. = Könyvtári figyelő, 2013. (59. évf.) 1. sz. p. 65–84.

[28] PROKNÉ PALIK Mária: Google Vs. ETO. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2013. (60. évf.) 6. sz. p. 243–273.

Beérkezett: 2015. IV. 8-án.

Nem értékesíthetők a használt e-könyvek?

Egy tartományi bíróság ítélete alapján Németországban nem adhatók el a digitális kiadványok. EU szintre kerül a téma.

A hamburgi legfelsőbb bíróság jogerősen elutasította a *Német Fogyasztóvédelmi Központok Szövetségének* (VZBV) beadványát, amely arra irányult, hogy az elektronikus könyveket újra lehessen értékesíteni – minderről a *Német Könyvkereskedelmi Egyesület* számolt be. Az ügy előz-

ménye, hogy a VZBV évekkal ezelőtt olyan online könyvkereskedőket perelt be, akik a felhasználási feltételeikben kizárták a digitális és a hangoskötetek továbbértékesítését.

Dr. Christian Sprang professzor, az egyesület jogásza közölte, hogy a hamburgi legfelsőbb bíróság döntése a teljes könyvágazat számára siker. Az ügyben eljáró bírók osztották a jogtulajdonosok és a kereskedők álláspontját, mindez fontos jelzés. Szerinte az elektronikus és a hangoskönyvek elsődleges piaca teljesen megsemmisülne, ha kialakulhatna egy legális használtpiac. Amennyiben ez megvalósulna, akkor a kiadók és a kereskedők nem tudnának közösen tartós és ügyfélbarát könyvletöltési modelleken dolgozni, ami pedig a felhasználókat is károsan érintené.

A VZBV egyik jogásza azt nyilatkozta, hogy az álláspontjuk alapján az ítélet még nem jogerős. Vizsgálják, hogy fellebbezhetnek-e és az ügy a szövetségi legfelsőbb bíróság elé kerülhet-e. A szövetség azzal érvelt, hogy az elektronikus kiadványok közel annyiba kerülnek, mint a nyomtatott változatok és a felhasználó szempontjából nincs nagy különbség aközött, hogy egy kötetet a boltban vásárolt-e meg vagy letöltötte. Ennek ellenére az digitális könyvek esetében a fogyasztóknak kevesebb joguk van.

Egy holland bíróság néhány nappal ezelőtt az *Európai Unió Bíróságához* utalt egy hasonló ügyet, amelyben szintén arról van szó, hogy a használt e-könyvek értékesítése összeegyeztethető-e az európai szerzői joggal.

/Forrás: <http://sg.hu/cikkek/111822/nem-ertekesithetok-a-hasznalt-e-konyvek/>

(B. Bné)

Páll Zoltán

Open Access lehetőségek: közösségi publikálás, közösségi rangsorolás

Az Open Access (OA) fogalma hosszú utat járt be, míg elfogadottá vált a nemzetközi és a hazai tudományos életben, nemzetközi szinten 2002-ben a Budapesti Nyilatkozattal,¹ 2003-ban a Berliini Deklarációval,² itthon az Akadémia az MTA 27/2012. (IX.24.)³ számú hivatalos határozatával. Az OA a kutató- és olvasóközösség szempontjából, mint hozzáférési forma az előfizetési rendszer utódja a jelenben és a jövőben. Sok megoldásra váró feladattal kell szembe nézni, mielőtt véglegesen kimondható, hogy az OA újtára lépett a tudományos publikálás. Írásommal két kérdésre keresek válaszokat: kiváltható-e a kiadókhoz köthető OA modell a közösségi oldalakhoz hasonló hozzáférési móddal; továbbá hogyan védekezhetünk az ellen, hogy az új modellű hozzáférésnél ne váljanak a szerzők családok áldozataivá.

Az OA publikálás elvben lehetővé teszi, hogy a tudományos közlemények ingyenesek és korlátozás nélkül elérhetők, valamint újra felhasználhatók legyenek. A valóságban azonban a helyzet ennél árnyaltabb.

Ennek a rendszernek tagja mindenki: a szerzők, a közönség, a kutatással foglalkozó intézmények (egyetemek, kutatóközpontok) és a kiadók. Mit akarnak elérni a résztvevők? A szerzők tudományos műveik minél szélesebb körű megjelenését a világon, a közönség ingyenes és tudományosan bizonyított tartalmakat kíván, az intézmények minél alacsonyabb költségeket a publikálási oldalon. A kiadók célja az új rendszerben továbbra is a profit.

Az OA olyan lehetőség, amely egyszerre ad választ mindenki igényére. A szerzőknek hasznos, mert közleményeik a világon bárki számára elérhetőek lesznek. A közönségnek előnyös, mert ingyen juthat hozzá a vezető tudományos kutatásokhoz. Az intézményeknek is megéri, mert redukálni lehet az előfizetési költségeket (bár nem szünteti azt meg véglegesen). A kiadóknak pedig állandó, jól leírható profitot termel.

Miért nem valósult már meg maradéktalanul ez a hozzáférési forma? A probléma abból adódik, hogy a szerzőkön állandó a publikálási kényszer, a közönség nem fér ugyanolyan feltételek mellett hozzá a tartalmakhoz, az intézmények folyamatos forráscsökkentésekkel küzdenek, a kiadók pedig a profiton túl extraprofitot is akarnak, így az elvi OA

leginkább egy újfajta gazdasági és erkölcsi alapon nyugvó társadalomban létezhet.

Zöld vagy arany út?

Az OA publikálásnak és hozzáférésnek jelenleg két elfogadott útja, stratégiája létezik: az egyik az ún. zöld út, melynél a „szerzői archiválás az egyidejű vagy utólagos szövegarchiválást jelenti egy intézményi vagy egy diszciplináris open access dokumentumszerveren.”⁴ Ennek az az előnye, hogy ingyenes és gyors megjelenést tesz lehetővé, a szerzőnek megmaradnak a jogai. Hátránya, hogy viszonylag szűk közönség szerez tudomást az így megjelent tartalmakról. Fontos viszont, hogy a legtöbb esetben ezek a cikkek is átestek bírálóbizottság általi szakmai bírálaton, de a repozitóriumokba a publikációk preprint verzióit engedélyezik feltölteni.

A másik stratégia az arany út, mely a cikkeknek a kiadók OA vagy hibrid folyóirataiban megjelent szakmai bírálaton átesett publikálását jelenti. Előnye, hogy népes közönséggel bíró folyóiratokban (mely akár impaktfaktorról is bír) jelenik meg a bírálatot kapott tartalom. Hátránya, hogy a szerző jogai csökken(het)nek, illetve ez a fajta modell a szerzőknek is pénzbe kerül. A kiadók arra hivatkoznak az arany út esetében, hogy elsősorban a bírálóbizottság, másodsorban a kézirat publikálható formába szerkesztése miatt magasak a költségek.

Mit tehetünk, ha tudományos bírálatot szeretnénk egy közleményhez, de nincs olyan költségkeretünk, amely lehetővé tenné a publikálást a nagy kiadóknál? Talán válasz lehet egy, az Amerikai Egyesült Államokban magyar részvétellel indított kezdeményezés, melynek célja a peer-reviewed rendszer és kiadás közösségi szintre emelése.

A ScienceOpen kezdeményezés

A 2013-ban létrejött ScienceOpen platform alapítói olyan szakemberek voltak, akik beleuntak a profit-orientált, kiadók uralta nemzetközi publikálásba, s valami újat akartak létrehozni, mely egyesítheti magában egy tudományos folyóirat, egy kutatóhálózat és egy preprint archívum előnyeit.

A platform ingyenesen hozzáférhető, ahol megoszthatók és értékelhetők a tudományos információk. A ScienceOpen égisze alatt a szerzőknek egyszeri publikálási díjat kell fizetniük, mely összesen pár száz USA dollár.⁵ Ez az ár tartalmazza az utómunkálatokat, ami ahhoz kell, hogy egy kéziratból szakmai cikk legyen (DOI, tördelés, fájlformátum-konvertálás, metaadat-hozzáadás stb.).

Önmagában az alacsony publikálási díj még nem garancia a minőségre, ha gát nélkül bárki feltölthet a rendszerbe bármilyen tartalmat. A cikkfeltöltőnek regisztrálnia kell, ekkor több kötelező adattal kell kitöltenie felhasználói lapját (valódi név, végzettség, tudományterület, rövid életrajz, publikációs lista, elérhetőség, ORCID azonosító stb.). Hasonló módszert alkalmaznak a ResearchGate közösségi platformon is, így ellenőrizve a feltöltő azonosságát.

A feltöltött kéziratokat a rendszer regisztrált felhasználói véleményezhetik (comment), rangsorolhatják (rating) és reflektálhatnak rá (review) egyfajta *tömeges bírálóbizottságot* eredményezve (mass peer-reviewed). Mivel a regisztrációhoz szükségesek a fenti adatok, így a reagáló/reflektáló emberek ténylegesen bírálóbizottsági tagoknak tekinthetők, akik adott szakterületen releváns bírálóknak számítanak. A módszer közel áll az OA alapelveihez, hisz relatíve olcsó a publikálás, nagy közönséghez eljut a közlemény, a felhasználók pedig ingyen regisztrálhatnak a ScienceOpen oldalán. A közösségi platform lehetővé teszi, hogy rövid időn belül sokan olvassák a cikket és népesebb szakterület esetében több tucat visszajelzés is érkezhet. A rendszer engedélyezi, hogy a kézirat átírható

legyen a visszajelzések alapján. A folyamat végén olyan publikáció jelenik meg, amely átment tudományos bírálaton is. Az egész folyamat nyílt, bárki láthatja, bárki részt vehet benne (az egyetlen kikötés, hogy adott szakterületen legalább öt publikációja legyen a bírálónak).⁶

A ScienceOpenben minden tudományterületet lefedve 1,4 millió cikk jelent meg 2013-as indulása óta. 2014. októberi⁷ adatok szerint 160 fős a szerkesztőgárda és több mint 2 millió szerző regisztrálta magát. Magyarországról érkező cikkeket is befogadnak, bár a magyar nem támogatott nyelv.

A ScienceOpenhez hasonló kezdeményezések rámutatnak arra, hogy mennyire hangsúlyossá vált a kiadók vezérelte publikációs világban az ún. *„elitfolyóiratokban”*⁸ való publikálás. Elitfolyóiratnak azok a szaklapok tekinthetők, amelyek jellemzően a természettudományok, matematika stb. szakterületeken magas Hirsch-indexű szerzőktől, a megjelenés után rövid időn belül magas impaktfaktorú cikkeket publikálnak. A társadalom- vagy bölcsészettudomány területén kutatók tudományos tevékenysége sem kevésbé fontos, a számukra releváns szaklapok többsége ellenben nem tartozik a magas impaktfaktorúak közé. A ScienceOpen és társprogramjai lehetőséget adnak arra, hogy a tudományos tevékenység ne legyen kizárólag a nagy kiadókhöz, vagy az elitlapokhoz kötve.

A predatory lapok problémája

Mit érhet a ScienceOpen kezdeményezés, ha nem működik megbízhatóan? Az OA terjedésével sok független kiadó és folyóirat jelent meg a tudományos publikálás és hozzáférés színterén. Egy részük sajnos nem tekinthető megbízhatóknak, lapjuk nélkülözi a szakmaiságot, nincs szerkesztő, nincs bírálóbizottság, céljuk megszerezni a szerzőktől a publikációs díjat. Az ilyen lapokat a nemzetközi szakirodalom *„predatory”*,⁹ a magyar tudományos világ *Makara Gábor* nyomán *„parazita”*¹⁰ kiadványoknak nevezi.

Közös jellemzőjük, hogy relatíve gyorsan befogadják a beérkezett cikkeket, s csak aztán értesítik a publikációs díjakról a szerzőket. Általában agresszíven kampányolva keresik az új közleményeket, hamis bírálóbizottsági listákat adnak közre, valamint hamis impaktfaktor adatokkal kérkednek, illetve etikátlan módon másolják híres és elismert kiadók vagy folyóiratok webes megjelenését vagy

lapdízájnát.¹¹ (Érdemes azért megjegyeznünk, hogy nem mindegyikük csaló; egyes harmadik világbeli újságok is bizonyulhatnak egy ideig parazitáknak, míg ki nem nőik a „csecsemőkort”.)

A magyar kutatókra nehezedő publikációs kényszer miatt itthon is egyre nagyobb veszélyt jelentenek az ilyen típusú lapok, épp ezért közös érdeke a hazai kutatástámogatásban szerepet játszó programoknak és hivataloknak, hogy irányt mutassanak és segítséget nyújtsanak a szerzőknek.

Arra azonban nincs lehetőség, hogy minden egyes cikk nyomon követhető legyen, így ad 1) arra kell bátorítani a szerzőket, hogy használják és ismerjék azokat a listákat (pl. *Beall-lista*¹²), amelyek egységesítik a predatory-parazita lapokat, illetve ad 2) a kutatástámogatásban részt vevő programok csatlakozzanak az OA lapokat rangsoroló kezdeményezésekhez, például a QOAM-hoz (Quality Open Access Market = Minőség alapú Nyílt Hozzáférés Piac).

QOAM program mint lehetséges megoldás

A programban az egyetemi vagy kutatószférában dolgozó szerzők, szerkesztők, bírálók, könyvtárosok rangsorolhatják az OA folyóiratokat saját, személyes tapasztalataik alapján. Miben más a QOAM a Beall-féle listákhoz viszonyítva? A Leo Waaijers nevéhez köthető Quality Open Access

Market nem „egyszerűen” listát ad közre a kerüendő OA lapokról, hanem SWOT-mátrixba csoportosítva (green – strong = erős; blue – opportunity = esélyes az erősre; yellow – weaker = gyengébb minőségű; red – threat = veszélyes, kerüendő) rangsorolja is azokat (1. ábra).

Fontos kiemelni, hogy a portál közösségi alapokon nyugszik, bárki regisztrálhatja magát a rendszerbe és rangsorolhatja a tudományos lapokat, ha szakmai profilja alapján megfelel a platform irányelveinek (az alapítók ezzel akarták elkerülni, hogy a rangsorolás fals adatokon alapulhasson).

A rangsorolást ún. JSC¹³ (Journal Score Card) kártyán lehet jelezni. A kártyákon 4+1 opciót pontozhatnak a felhasználók: a szerkesztőséget (ha van); a bírálóbizottságot (ha van); a lap kiadásáért felelős intézményt és/vagy személyeket és az OA cikk megjelenésének folyamatát. Ezt a négyet a könyvtári személyzet / kutatói asszisztencia pontozza, mivel ezek az adatok a folyóiratok honlapján megtalálhatók, de a plusz egy opciót, az értékelést csak a szerzők pontozhatják személyes, publikálási tapasztalataik alapján. Az ötféle opcióból két értékelési számot kapnak a folyóiratok, egy *alapértéket* (base score) és egy *értékelési számot* (valuation score). Ez a kettő adja az említett SWOT-mátrix eredményeit (1. ábra). 2014-ben összesen 454 OA kiadvány szerepelt a QOAM-ban, melyet 31 intézményből 164 felhasználó rangsorolt.

		Valuation Score	
		≥ 3	< 3
Base Score	≥ 3	Strong journal	Threat (to author) <small>Journal may not meet its promises</small>
	< 3	Opportunity (to publisher) <small>Improve journal's web site</small>	Weaker journal

1. ábra A QOAM SWOT-mátrix táblázata

Forrás: Waaijers, Leo (2014). Quality Open Access Market. In: ICOLC Europe Meeting Conference (2014)(Lisbon).

Fontos, hogy a magyarországi kutatástámogatási programok (pl. EISZ vagy MTMT), illetve hivatalok (NKFI), tudjanak az ilyen kezdeményezésekről és részt is vegyenek bennük, mert nem mindegy, hogy a pénz, amit OA publikálásra fordítanak Magyarországon, megbízható lapokhoz vagy általudományos kiadókhöz kerül.

Open Access jövőkép, konklúziók

Mint a bevezetésben írtam, az MTA direktívát adott közre az OA publikálásról. Az *MTA 27/2012. (IX.24.)* számú rendelete meghatározza az Akadémia költségvetési intézményeiben a tudományos közlemények nyílt hozzáféréssel történő közzétételének módját. A kutatóközpontok ad 1) önarchiválással, ad 2) „*első közlésként nyílt hozzáférésű időszaki lapban,*”¹⁴ ad 3) „*nyílt hozzáférésű kiadónál történő közléssel*”¹⁵ jeleníthetik meg tudományos közleményeiket.

Az OTKA 2009-től folyamatosan megkövetelte a támogatásban részesült kutatóktól, hogy a „*létrejött tudományos közleményt a nyílt hozzáférés (Open Access) normái szerint térítésmentesen olvashatóvá tegye a szabad olvashatóság jogának biztosításával, vagy a közlemény megjelenését követően annak nyilvános hozzáférésű repozitóriumba való elhelyezésével.*”¹⁶

Az OA tehát egyre erőteljesebben jelen van, létezik és kiveszi részét a hozzáférésekből és a megjelenésekből. A kérdés az, hogy felelősen kerülnek-e majd kiosztásra a publikálásra szánt pénzek. Nem célom megkérdőjelezni egyetlen intézmény irányelvét sem, de magánvéleményem szerint érdemesebb lenne egyetlen programban összpontosítani a magyar OA kiadás költségvetéseit. Álláspontom szerint működő modell lehet, ha az OA publikálásról a kutatóhelyeken (legyen az egyetem vagy kutatóközpont) dolgozó személyek döntenek, de a kifizetések egyetlen központi hivatalnál egy összegben történnek. Az ilyen működésre létezik példa a világ több pontján, a német *Max Planck* közösségbe tartozó kutatóhelyeken központi iroda tartja kézben az OA cikkek közreadását. A kutatóhelyeken dolgozók előkészítik a közleményeket, de a központ szerződik le és fizeti ki egy összegben a közösség összes OA publikációját. Ez a kutatóknak hasznos, mert nem kell az idejüket adminisztrációval tölteni, de a központnak is az, mivel maximálisan nyomon követhető, hogy mikor, ki és milyen összegű támogatásban részesült.

Magyarországon egyelőre csak tapogatózások vannak ilyen szintű döntéshozásról. Az OTKA-törvény hatályaon kívül helyezése (lásd T/1768. sz. törvényjavaslat) és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal felállítása talán az első lépéseket jelenti. Fontos szem előtt tartani, hogy a hagyományos előfizetések nem fognak eltűnni, csak az arányok fognak változni az OA javára. Szükségszerű, hogy a döntéshozók a tudományos adatbázisok hazai előfizetésével foglalkozó szervezetekkel, főként a kurrens tartalmakat előfizető EISZ Nemzeti Programmal folyamatos kapcsolatban álljanak, hisz az OA csak akkor lehet hosszú távon életképes, ha rendelkezésre állnak a hagyományos előfizetések adatai is.

Irodalom

- 1 In: Budapest Open Access Initiative. – Statikus honlap. – URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/> [2015-01-11]
- 2 In: Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. – Statikus honlap. – URL: <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> [2014-11-02]
- 3 In: Tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelvei. – PDF dokumentum. – URL: http://mta.hu/data/cikk/11/97/91/cikk_119791/27_2012_elnoki_hat_Open_Access.pdf [2014-11-02]
- 4 In: Open Access stratégiák. – Dinamikus honlap. – URL: <http://www.open-access.hu/strategiak> [2014-11-02]
- 5 DAWSON, Stephanie (2014). Rethinking scientific publishing. In: ICOLC Europe Meeting Conference (2014)(Lisbon).
- 6 Peer Review at ScienceOpen: a brief summary. – Statikus honlap. – URL: <http://about.scienceopen.com/what-is-post-publication-peer-review/> [2015-01-11]
- 7 DAWSON, Stephanie (2014). Rethinking scientific publishing. In: ICOLC Europe Meeting (2014) (Lisbon).
- 8 ACHARYA, Anurag [et. al]. Rise of the Rest: the Growing Impact of Non-Elite Journals. – PDF dokumentum. – URL: <http://arxiv.org/pdf/1410.2217v1.pdf> [2014-11-06]
- 9 BEALL, Jeffrey. List of predatory publishers 2014. – URL: <http://scholarlyoa.com/2014/01/02/list-of-predatory-publishers-2014/> [2014-11-06]

- ¹⁰ MAKARA Gábor (2013). A tudományos közlés Open Access megoldásai 2000 – 2020 között. In: Informatio Scientifica Informatio Medicata konferencia (2013)(Budapest). URL: <https://lib.semmelweis.hu/app/getFile&id=1781> [2015-02-07]
- ¹¹ In: Predatory Open Access Publishing. – URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Predatory_open_access_publishing [2014-11-06]
- ¹² BEALL, Jeffrey. List of predatory publishers 2014. – URL: <http://scholarlyoa.com/2014/01/02/list-of-predatory-publishers-2014/> [2014-11-08]
- ¹³ In: Journal Score Cards. About QOAM. – URL: <http://www.qoam.eu/about> [2014-11-08]
- ¹⁴ In: Tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelvei. – PDF dokumentum. – URL: http://mta.hu/data/cikk/11/97/91/cikk_119791/27_2012_elnoki_hat_Open_Access.pdf [2014-11-09]
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ OTKA Támogatási Szerződések Teljesítésének Szabályai. – URL: <http://www.otka.hu/open-access> [2014-11-09]

Beérkezett: 2015. III. 1-jén.

Együttműködési megállapodás a KSH Könyvtárral

2015. február 27-én szakmai együttműködési megállapodást írt alá *Fülöp Ágnes*, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár főigazgatója, valamint *dr. Kiszl Péter*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (ELTE BTK KITI) igazgatója.

Az együttműködés célja, hogy a felek elméleti és gyakorlati tudásbázisukat, kapcsolatrendszerüket közös szakmai céljaik – a szakkönyvtári tevékenység bemutatása és népszerűsítése, a KSH Könyvtár szellemi kapacitásainak, forrásainak, adattárainak a felsőoktatásban történő hasznosítása, az ELTE BTK KITI hallgatóinak gyakorlati tapasztalatszerzése és munkaerő-piaci bekapcsolódásának segítése, illetve a szakmai kooperáció, különösen tudományos rendezvények és publikációs fórumok szervezése – érdekében együttesen mozgósítsák. A számos területre kiterjedő megállapodás értelmében az ELTE BTK KITI oktatói mellett hallgatói is nemcsak ingyenesen válhatnak kölcsönzést lehetővé tevő éves olvasójegyet a KSH Könyvtárba, ahol első évfolyamos hallgatóként szervezett látogatás alkalmával, majd választásuk szerint akár szakmai gyakornokként ismerkedhetnek meg a statisztikai és társadalomtudományi szakkönyvtár munkájával, de folyamatos konzultációs lehetőséget kaphatnak szak- és tudományos diákköri dolgozatok, pályamunkák elkészítéséhez is.

Az eseményről készült képes beszámolók az alábbi linkeken érhetők el:
<http://elte-lis.blogspot.com/2015/03/egyuttmukodesi-megallapodas-ksh.html>
<https://www.facebook.com/kshkonyvtar/posts/10155366018225454>

**/Forrás: katalist
Könyvtár- és Információtudományi Intézet [lis@btk.elte.hu], 2015.03.03./**

(B. Bné)

Épül az emlékmű

GERŐ Gyula
Magyar könyvtártörténeti kronológia, 4. köt. : 2008–2010 ; Pótlások 996–2007 / összeáll. Gerő Gyula ; [a szerkesztésben közrem. Rácz Ágnes]. – Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2014. – 428 p. ; 30 cm
ISBN 978-963-200-577-5 Ö ISBN 978-963-200-628-4

Kevés könyvtártudományi–könyvtártörténeti munkát fogadott olyan egybehangzó szakmai elismerés, sőt lelkesedés, mint Gerő Gyula 2010. február 1-jén megjelent terjedelmes adattárát. A sajtóvisszhang is igencsak kedvező volt. Azóta éppen öt esztendő telt, és egyre inkább meggyőződhetünk arról, hogy a kezdeti ujjongás tartós maradt: a *Könyvtári Intézet* védnökségével, segítségével megszületett kronológia kiváló, jól és sokoldalúan használható kézikönyv a kutatásban, az oktatásban és a mindennapi könyvtári gyakorlatban. A könyvtári szakirodalom olyan terméke, amely méltán

állítható a ma már legendás alkotások (*Ferenczi Zoltán* alapvetése, *Gulyás Pál* bibliográfiaelméleti szintézise, a *Sallai-Sebestyén* – hogy csak néhány példát említsek) mellé és egyenrangú társa a mostani ezredfordulón napvilágot látott *Könyvtárosok kézikönyve* öt kötetének. Könnyű megjósolni: az összeállítás hosszú-hosszú ideig, számtalan nemzedék kezében nélkülözhetetlen segédlet, az egyik recenzens, *Pallósiné Toldi Márta* találó szavaival: megkerülhetetlen tudástár lesz. Kissé jelképes gondolatátvitellel: a sokszínű, gazdag magyar könyvtári kultúra több mint ezer évének maradandó emlékművét tisztelhetjük az immár négy kötetre nőtt opusban.

Gerő Gyula már a kiadvány első kötetében megígérte, hogy lesz folytatás. S íme, most örömmel üdvözölhetjük az adattár újabb, kiegészítő kötetét. Örömmel fokozza, hogy a szerző méltányolta, és ami több: megfogadta a rendkívüli jó szándékkal leírt, valamint a könyvbemutatók sokaságán elmondott kritikai észrevételeket, kollegiális tanácsokat, javaslatokat.

A negyedik kötet első része valóban egyenes folytatása az alapműnek: nyolcvanhárom fólió méretű oldalon a 2008, 2009 és 2010 folyamán lezajlott, a hazai könyvtárügy szempontjából fontosnak vélt, illetve az első két kötet gyűjtőköréhez illeszkedő történéseket regisztrálja, és a korábbiakhoz hasonlóan igyekszik következetesen rögzíteni a személyi változások szinte beláthatatlan sokaságát. E három esztendő alighanem legjellemzőbb elmozdulása a számítógép, az internet, a web újabb térhódítása, a digitalizálás indokolatlanul – ám a szakmán kívül álló okokból – lassú kibontakozása. Elképesztően sok a könyvtárak névváltozása (pontosabban: névváltoztatása), és ezzel összefüggésben vagy ettől függetlenül az intézmény-összevonások (vagy szétválasztások) tömegtelen mennyisége. Jóleső érzéssel olvashatunk a kitüntetésekéről és a PhD-doktori címek szaporodásáról. S fájdalmasan konstatáljuk a halálesetek szomorú tényét.

A következő blokk (száztizenöt oldalon) a „Pótlások, javítások, 1997–2007” címet viseli. Erre tényleg szükség volt, ez az adattömeg nagyon előnyösen egészíti ki a retrospektív kronológiát. Különösen érdemes figyelni a reformkori és a dualizmus kori fejleményekre, például a két kultuszminiszter, *Eötvös József* és *Trefort Ágoston* (mellesleg: sógorok voltak) könyvtár-politikai intézkedéseire, erőfeszítéseire. Ám sokunk számára meglepő az is, hogy a Vasárnapi Újság már az önkényuralom éveiben, 1856–57-ben élénken foglalkozott a községi könyvtárak létesítésével. Számtalan alig ismert tény villan fel a két világháború közötti időszakból is. Gerő Gyula úgy vélte, a korábban árnyaltabban dokumentált 1945 utáni szakaszból is vannak adósságai; ezeket többnyire sikerült törleszteni. Előszavát idézem: „Például sikerült felderíteni az 1952 és 1984 között működött járási könyvtárak hiányzó adatait, valamint az 1960 után szervezett megyei kórházi könyvtárhálózat teljes történetét a felíveléstől a napjainkra helyenként bekövetkezett hanyatlásig, sőt némelyik könyvtár teljes felszámolásáig.” Talán e mondat azt is érzékelteti, hogy egy ilyen kronológiát az elvárható tárgyilagosság mellett nem egyszer a szubjektív sugallat jól leplezett indulata is jellemezhet.

Az „emlékmű”, vagyis a kiadvány felépítésének, szerkezetének belső logikája magától értetődően megkövetelte, hogy a negyedik kötetben is legyenek mutatók. Mindhárom index – előbb a személynevek, aztán az intézmények, szervezetek, települések, földrajzi egységek mutatója, végül a tárgy-mutató – az előzőekhez hasonló szellemben, azonos elvek alapján készült, most is „tálcán”, együttvéve csaknem nyolcvan oldalon kínálják a hatékony és gördülékeny visszakeresés lehetőségét.

A Könyvtári Intézet és a kiadó, az *Országos Széchényi Könyvtár* meglepetést is ajándékozott az olvasóknak, az érdeklődőknek, mégpedig „A Magyar könyvtártörténeti kronológiában említett kiadványok bibliográfiája” című összeállítást. Gerő Gyula pontosan meghatározta ennek az egységnek is a helyét, szerepét; leghelyesebb szó szerint idézni: „az évenként – azon belül betűrend szerint – rendezett jegyzék azt a célt szolgálja, hogy a kutatók számára áttekinthetővé váljék a vizsgált korszak könyvtárügyének, könyvtári gondolkodásának és törekvéseinek eszmei-gondolati háttérvilága, a szűkebb-tágabb környezet szellemi ráhatása a szóban forgó korszakra.” Az „említett kiadványok” – zömmel könyvek, kisebb hányadukban időszakos sajtótermékek, főként könyvtári szaklapok, aztán különnyomatok – pontos, részletes

bibliográfiai leírásait *Rácz Ágnes* készítette, és a százhuszonkét oldalra terjedő lajstromhoz rövid, az adatközlés módszereiről tájékoztató bevezetőt is írt hozzá. Gondos, az adattár szerkesztőjének szándékaihoz igazodó precíz munkát végzett. Köszönet érte.

Nyilvánvaló, hogy ez a jegyzék nem helyettesíti, mert nem is helyettesítheti a valamikori magyar könyvtári retrospektív szakbibliográfiát, ám számottevő, pótolhatatlan adalék lehet annak majdani összeállításához, akár annak kiinduló alapját – vagy ha maradok az emlékmű-metaforánál: annak egyik tartóoszlopát – képezheti. Már csak ezért is célszerű lenne elgondolkodni azon, hogy nem kellene-e a mostani számbavétel szembeötlő hézagait kiegészíteni. Az eseményadatok rögzítésekor a szerzői neveket és a címeket a szövegbe illesztve láthattuk, talán ezért tűntek fel kevésbé a kétségtelen hiányok. Ha ismét összefogunk, mint az első három kötet után tettük, ezek a hiányok biztosan pótolhatók, esetleg már a várt ötödik kötetben. Ezúttal csak néhány példát hoznék fel, szem előtt tartva a szerkesztő gyűjtőköri (azaz tartalmi) megfontolásait. A hazai bibliográfiai irodalom nem könyvtári termékei közül kimaradt *Aigner Lajos* Magyar tudományos értekező (1861–62) című folyóirata, *Krisztics Sándor* Magyar nemzeti bibliográfia 1941 (Pécs, 1943) című könyvészete, *Ballagi Aladár* Buda és Pest a világirodalomban című címjegyzéke (Budapest, 1925), továbbá *Kertész János* számos helyismereti-honismereti összeállítása (pl. Nagyvárad, Abaúj-Torna vármegye, a ruthén kérdés). A könyvtári bibliográfiák között nem szerepel – mások mellett – a Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye című sorozat harminchat füzete, a KMK szakmai támogatásával közreadott Magyar nyelvű kézikönyvek a közművelődési könyvtárakban (Debrecen, 1977) című kötet (a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár kiadványaival egyébként is mostohán bánt a kronológia szerkesztője). Nem találjuk az erdélyi *Gyalui Farkas* Külföldi közkönyvtárakról (Kolozsvár, 1903) című beszámolóját vagy a Könyvtártudományi tanulmányok harmadik darabját (Budapest, 1974). A magánkönyvtárakról és a jeles személyiségek olvasmányairól írt könyvek közül szintén több hiányzik: például *Tasi József*. József Attila könyvtára és más tanulmányok (Budapest, 1985), *Deme Zoltán*: Verseghy könyvtára (Budapest, 1977), *Deé Nagy Anikó*: A könyvtáralapító Teleki Sámuel (Kolozsvár, 1997), *Klempa Károly*: A keszthelyi Festetich könyvtár (Keszthely, 1938).

Mindazonáltal ez a felvetés semmiképp sem csökkentheti örömmünket. Örülünk, hogy új elemmel bővült a magyar könyvtári kultúra nyomtatott emlékműve. Nagyon bízunk benne, hogy a még hiányzó részlet is elkészül: kézbe vehetjük, forgathatjuk a kitüntetett kollégák teljes listáját. A köztisztületnek örvendő, nagyra becsült szerzőnek nemrég ünnepeltük kilencvenedik születésnapját, ami bizony ritka adománya a sorsnak. Őszinte szívből reméljük, hogy a sors továbbra is kegyes lesz hozzá, és még számos alkotó évvel gazdagít-

hatja életművét. Jó egészséget kívánunk és töretlen munkakedvet. Szeretnénk hinni, hogy most már tényleg sikerül rábeszélni, hogy vesse papírra, vagy ha ez már megtörtént, tegye közzé emlékiratait. A memoár a közelmúlt, több mint hatvan esztendő magyar könyvtárügyének lenne színes krónikája, nélkülözhetetlen forrása, a fiatalabb nemzedék számára pedig a követésre méltó példát mutathatná.

Bényei Miklós

E-könyvek a felsőoktatási könyvtárakban¹

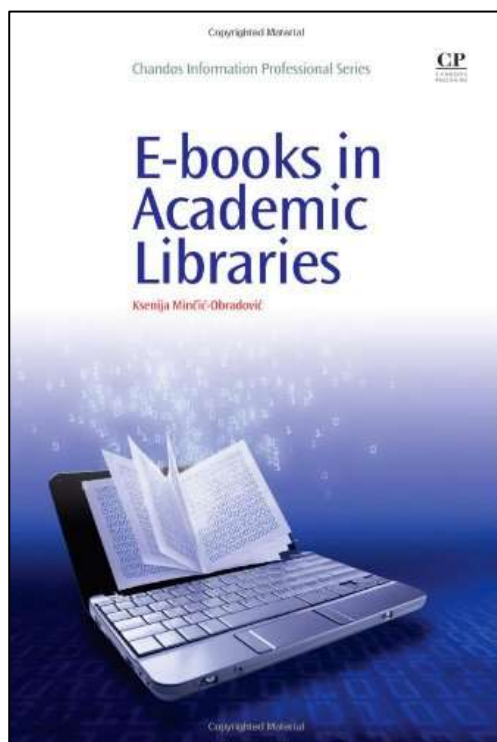
„Sokan írtak már az e-könyvekről.

Ez a médium igen rejtélyes.

Minden héten felbukkan témaként valamelyik újságban.

Mindenkinek van róla véleménye.

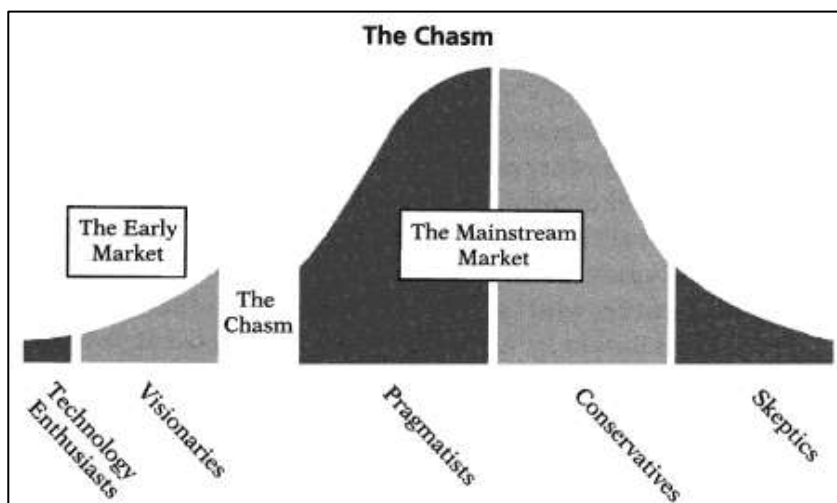
Számos okból, sok szerző írt már róla különböző véleményeket, azonban még mindig több a kérdés ezen a területen, mint a válasz.”²

MINCIC-OBRAĐOVIC, Ksenija (2011):
E-Books in Academic Library.
Oxford, Cambridge, New Delhi : Chandos Publishing.
ISBN 978-1-84334-586-2 (print)
ISBN 978-1-78063-050-2 (online)

A szerző több mint 11 éve az új-zélandi Aucklandi Egyetem³ katalogizálási vezetője. Korábban hét éven át az intézmény Katalogizálási és megőrzési csoportjának igazgatója volt. Szerb származása révén nagy tapasztalattal rendelkezik mindkét ország gyakorlatát illetően. Munkája során a könyvtári katalógus használhatóságának fejlesztésén fáradozik, emellett a katalogizálási munkafolyamatért és ennek szervezéséért felel, figyelembe véve az informatikai fejlesztéseket, például a katalogizálási eljárások fejlesztése kapcsán. Tevékenységének köszönhetően az e-könyvekre specializálódott, saját bevallása szerint különös érdeklődéssel követi a témát, amelyet számos konferencia-előadás, nyilvános szereplés bizonyít, amellyel mind hazájában mind külföldön népszerűsíti ezt az új médiumot.

A mű az e-könyvek felsőoktatási alkalmazási lehetőségeire összpontosít, néhány fejezet azonban jól kapcsolható más típusú könyvtárak gyakorlatához is. A szerző kiválóan mutatja be a témával kapcsolatban felmerülő érdekes problémákat⁴ és tényeket, amelyeket az e-könyvek megjelenésével és elterjedésével vezet be, és az e-könyvek új lehetőségeivel és jövőbeni használatával zár. Bemutatja Moore innovációelfogadás görbéjét⁵ és ezen keresztül érzékelteti az e-könyvvel kapcsolatos nézeteket. Nelson és Wallis azt vallják, hogy az e-könyvek át kell jutnia a szakadék (The chasm), ezt az akadályt le kell küzdenie az új technológiáknak, mielőtt széles körben elfogadottá válnak. A felsőoktatási könyvtárak lelkesednek az e-könyvekért, mivel szerencsés helyzetben vannak: a hallgatók jól boldogulnak a digitális tartalmakkal, és az egyetemek hajlamosak korai alkalmazókként (early adopters) fellépni ebben a helyzetben.

1. ábra Moore innováció-elfogadás görbéje

Forrás: <http://www.exampler.com/testing-com/writings/reviews/page19.gif> idézi Mincic-Obradovic (2011) p. 10.

A Közös Információs Rendszerek Bizottsága (Joint Information System Committee = JISC) Nemzeti E-könyv Megfigyelő Projekt (National E-book Observatory Project) kutatásai kimutatták, hogy 2009-ben az Egyesült Királyságban közel a 127 felsőoktatási intézményi oktatónak 65%-a használt e-könyvet, amelynek több mint felét (52,2%) a felsőoktatási könyvtárból kölcsönözték, ami emelkedő tendenciát mutatott az előző évekhez képest (2008-ban 45,4%). A másik legnépszerűbb forrás⁶ az interneten ingyenesen hozzáférhető kiadvány volt (pl. NetLibrary).⁷

Jelenleg az e-könyvek elterjedése meglehetősen eltérő arányokat mutat a különböző országokban. Az angol nyelvű könyvek ilyen tekintetben igencsak eltérnek más nyelvektől, azonban egyre dinamikusabban terjed a spanyol és a kínai nyelvű irodalom.

A második fejezet közvetlenül a bevezetést követően az e-könyvek megjelenését mutatja be az 1960-as és '70-es évektől, majd általánosságban ismerteti az e-könyvek típusait és bevezeti az olvasót használatuk előnyeibe és hátrányaiba. Az első digitális könyvtári kezdeményezés vízióját mérföldkőként említi (Gutenberg-projekt – Michael Hart), amelynek eredményeképpen tizenöt év után elkészült az első ezer tétel. Az e-könyvkészítés ekkor még különleges és meglehetősen költséges művelet volt. Az 1980-as és '90-es évek meghozták a fordulópontot: a cégek⁸ elkezdték a CD-ROM-ra és a floppylemezekre történő e-könyvgyártást. Napjainkra az e-könyvek találkoztak a közösség igényeivel, ugyanis a közösségi szükséglet és az e-könyv-

technológia elvárásai harmonizálódtak. Az e-könyvek definíciója széles skálán mozog, a szerző a következő, általános definíció mellett teszi le a voksát: *e-könyv minden (monografikus) szöveg, amely elektronikusan elérhető, tekintet nélkül annak méretére és összetételére.*⁹

A mai e-könyv már több mint a nyomtatott könyv digitális/digitalizált másolata, sokkal összetettebb és inkább adatbázis-szerkezetű. A digitalizált és az eleve digitálisan létrejövő könyv funkciójában is számos különbséget hordoz. Az ármodellek alapján is jelentős különbségek tapasztalhatók. A digitálisan született e-könyvek sokkal szélesebb felhasználási skálán mozognak. A szerző a fejezet során rámutat az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban lehetséges alkalmazási területeire, amelyek az e-learning és a távoktatás; ezek során a hallgatók online tanulási tapasztalatokat szerezhetnek. A könyvtáraknak ezeket a rugalmas oktatási módszereket kell támogatniuk és az új technológiai és számítógéppel segített oktatást tartalommal kiszolgálniuk. A multimédiás anyagok beszerzésén túl a könyvtáraknak a szolgáltatásaik körét is bővíteniük kell, a keresési kapacitás, a teljes szövegű keresés érdekében. Az új tanulási környezetnek fontos részévé válnak az e-könyvek, különösen a következő jellemzők miatt: elérhetőség bárhol bármikor, helytakarékosság, teljes szövegű keresés, médiaelemekkel bővített szöveg. Az előnyök mellett a szerző a hátrányokra is felhívja a figyelmet: az olvasóeszközzel kapcsolatos gondok (áramforrás, sérülés, lopás stb.), a sokféle formátum (pdf, rtf, epub stb.), a képernyőn olvasás ne-

hézségei, a hivatkozási szoftverrel való kompatibilitási problémák, technológiai követelmények.

A harmadik rész egy sokkal kiterjedtebb és összetettebb problémát fejtet, a kiadók és a könyvtárak közötti bonyolult kapcsolatot. A szerző különbséget tesz a kereskedelmi, és a nem kereskedelmi célú kiadók, valamint az összegyűjtők között, akik több kiadó e-könyveit kínálják, és sok esetben az eszközzel együtt. A beszerzés fő forrása a vásárlás a felsőoktatási könyvtárak esetében, kis részüket azonban a könyvtárak maguk digitalizálják. Az egyes típusokat a szerző külön ismerteti.

Megvitatja a nem kereskedelmi¹⁰ céllal létrejövő e-könyvek (pl. kormányzati dokumentumok) szerepét, fontosságát a felsőoktatási könyvtárak szemszögéből. Ez jól tetten érhető a tömeges digitalizációs kezdeményezésekben, mint a Google Könyvek¹¹ és ezek hatása a tudományos piacon.

A fejezet második felében a szerző hangsúlyozza a könyvtárak kiadói feladatát abban a tekintetben, hogy a ritka és nehezen hozzáférhető (például történeti, kulturális örökségi)¹² forrásokat a könyvtáraknak maguknak kell(ene) digitális formában elérhetővé tenni, lefedve ezzel az e-könyvpiac bizonyos szegmenseit. Fontos szerep jut a könyvtáraknak a digitális repozitóriumok kialakításában is, amelyek kapcsán az Aucklandi Egyetem¹³ projektjét említi. Emellett az elektronikus disszertációk és tézisek¹⁴ szerepét hangsúlyozza, mint a felsőoktatási könyvtárak egyik unikumát. Tíz jó gyakorlat¹⁵ formájában ismerteti a Springer kiadó stratégiáját az e-könyvek bevezetése kapcsán.

Ezen túlmenően felvázolja a szolgáltatás üzleti modelljeit és a digitális jogkezelés (DRM) szerepét és hatását az e-könyvek elterjedésére a könyvtárakban.

A negyedik fejezet az e-könyvek gyűjteménykezelésének problémái köré csoportosul, a megoldási alternatívák felvázolásával. A felsőoktatási könyvtárak egyre nagyobb arányban állnak át a nyomtatott forrásokról az elektronikus forrásokra (e-content). Az Egyesült Államok könyvtárai egy felmérés¹⁶ alapján átlagosan 36%-kal költenek többet e-könyvre 2008-ban mint 2007-ben. Kiemeli, hogy az e-könyvek a gyűjteménymenedzsment megkönnyítését ígérik, azonban a valóságban sok problémát okoznak¹⁷ és nagy kihívást jelentenek a felsőoktatási könyvtárakban való alkalmazás tekintetében. A szerző például felvázolja, hogy elképzelhető, hogy a könyvtáraknak felárat kell fizetniük a kiadók ré-

szére, akik bizalmatlanok az új formátummal, mert tartanak a kalózváltozatoktól, és a nyomtatott piac veszteségétől. Az e-könyvgyűjtemények kezelése számos különféle kérdést foglal magában. Technológiai szempontból például az e-könyvek elérését, az e-könyvolvasók (e-reader) feltüntetését, megjelenését a könyvtári katalógusban, beleértve a könyvtárközi kölcsönzés és a megőrzés problémakörét is.

Röviden összefoglalva a fejezetet a gyűjteményszervezés fő kérdéseit érinti, bemutatva a könyvtári munkafolyamatokat. Úgy véljük, hogy ez a fejezet lehet a leginformatívabb a gyakorló könyvtárosoknak, akik a könyvtári gyűjtemények valamelyik formájával foglalkoznak, legyen ez hagyományos információhordozó vagy akár e-könyv. Az e-könyvek még nagyobb kihívást jelentenek, mint a digitális anyagok. Ezeket a könyvtárak saját állományukba vehetik (vásárlás útján) vagy e-kiadványokként bérelnek (licencelik), de minden esetben a könyvtári információforrások szerves részét képezik. Jelenleg a kutatások¹⁸ alapján a vásárlás vezet (59%).

Az ötödik fejezet a felhasználókkal való kapcsolódás lehetőségeit taglalja, illetve az e-könyvek hozzáadott értékeinek lehetőségeit, mivel ezek az új médiumok meglehetősen költségesek. A fejezet az e-könyvek publikálási és terjesztési (reklámozási) alternatíváit mutatja be: használóképzési programok, e-könyvhonlapok és videoklip-bemutatók formájában. A könyvtárak és a kiadók által végzett e-könyvhasználati kutatások azt mutatják, hogy a használói tulajdonság és viselkedés semmit sem változott az elmúlt évtizedben.

A fejezet további hozadéka azon túlmenően, hogy összeköti a felhasználókat és a könyvtárakat, hasznos statisztikákkal¹⁹ is szolgál a felhasználói felméréseket illetően, amelyeket a kiadók vagy a könyvtárak végeztek.

Ezen kívül ismerteti a használati statisztikákat, illetve, hogy ezekben milyen adatokat gyűjtenek és hogy hogyan lehet őket használni. A legtöbb, közelmúltban vagy régebben végzett felmérés²⁰ az e-könyvek könyvtári bevezetéséről számolt be.

A könyv egyik fő célja annak bemutatása, hogy az e-könyvek hogyan segítik a felsőoktatási könyvtárat az egyetem prioritásainak támogatásában. Ennek érdekében a szerző a hatodik fejezetben a felsőoktatási könyvtárak különféle e-könyves kezdeményezéseit mutatja be, elsősorban az Egyesült Államok területéről, amelynek során betekintést

nyerhetünk az e-könyvek tanítási/tanulási folyamatába történő kreatív integrációs megoldásaiba. A tankönyvek és elérhetőségük (és áruk) örökös probléma a felsőoktatásban, és ahogyan a szerző is kiemeli, szakadék van a könyvtárak és a kiadók között. Az e-learning-kezdeményezések fontosságát taglalja, illetve felhívja a figyelmet az e-tan-könyvek (e-textbook) fontosságára is. Az eszközök meglehetősen széles tárháza áll rendelkezésre, a mobiltelefonoktól és a tabletektől kezdve a hagyományos PC-ig és laptopokig, amelyek segítik a könyvek elektronikus formában történő elterjedését és terjesztését.

A könyv utolsó fejezetében a szerző három kérdéskör köré csoportosítja a jövőbeni kilátásokat, és néhány felvetést is megfogalmaz ezekkel kapcsolatban:

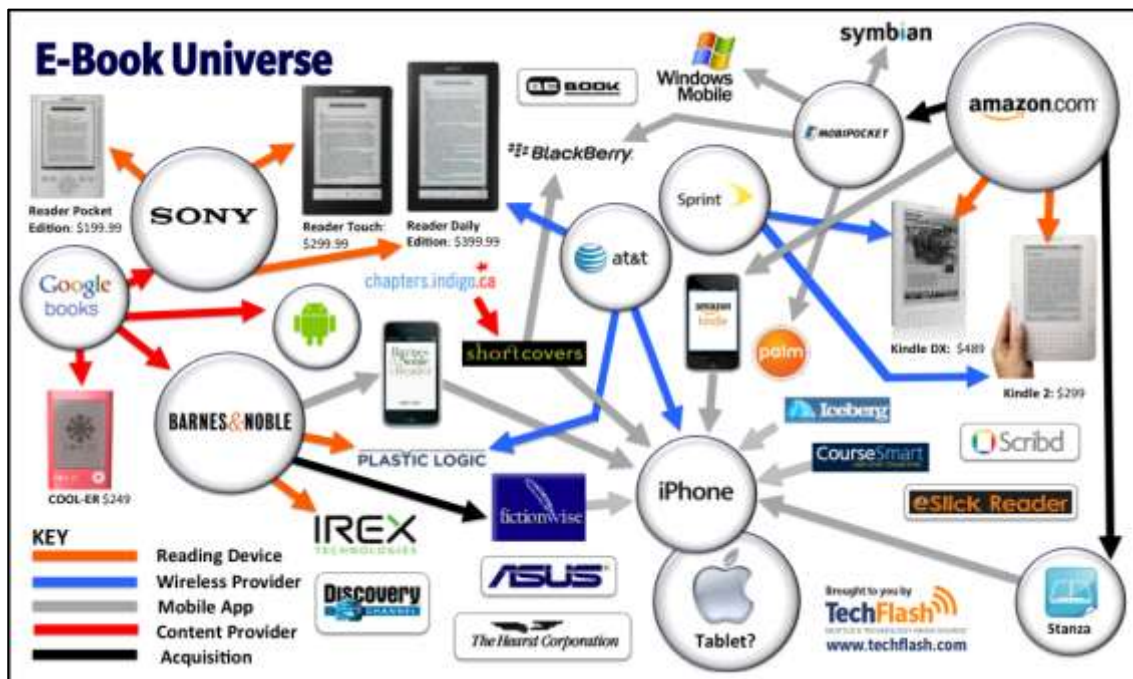
- Mi lenne, ha a könyvtárak több e-könyvet vásárolnának?
- Mi lenne, ha az olvasók több e-könyvet használnának?
- Hogyan lehetne a kiadókat meggyőzni arról, hogy forgalmazzanak több e-könyvet?

Négy fő problémát vitat meg az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban való alkalmazása kapcsán: az adaptáció/elfogadás akadályait; az e-könyvek alkalmazását a tanulásban és a kutatásban a fel-

sőoktatási könyvtárak vonatkozásában; a releváns/megfelelő tartalmak hiányát; az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban nyújtott lehetőségeit.

A könyvtárak jövőbeni szolgáltatásaiban nagy lehetőségeket tartogatnak az e-könyvek, amelyek megkövetelik majd a könyvtárosok, a könyvtárak és a kiadók közös munkáját.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szerző jól szintetizálja a hasznos ismereteket a különböző könyvtári gyakorlatokkal, a tanulás és kutatás folyamatán keresztül. Nem törekszik a problémák és a fejezetek során tárgyalt témák részletes kifejtésére, áttekintő jelleggel követik egymást a logikus tartalmi egységek, amelyek jó kiindulási alappá tekinthetők a témában. A források (hagyományos és elektronikus) közötti kapcsolódási pontok megteremtése logikus és ötletes, és nagyban segíti a megértést. Igen hasznos bevezető olvasmány lehet azok számára, akik az e-könyvek felsőoktatási könyvtárba való integrálását tervezik, mivel jó gyakorlatokat vonultat fel ebben a témakörben. Fontos hangsúlyozni, hogy az ismertetett trendek és tapasztalatok elsősorban az angol nyelven írt szövegek e-könyvpiacára vonatkoznak, a levont következtetések is elsősorban ezen a téren érvényesek (2. ábra).

2. ábra Az e-könyvuniverzum

Forrás: http://assets.bizjournals.com/cms_media/images/ebookuniversel.png?site=techflash.com

Egy külföldi könyvismertetés²¹ felhívja a figyelmet arra az anomáliára, hogy bár a könyv az e-könyvekről szól, még nem kapható e-könyv formátumban.

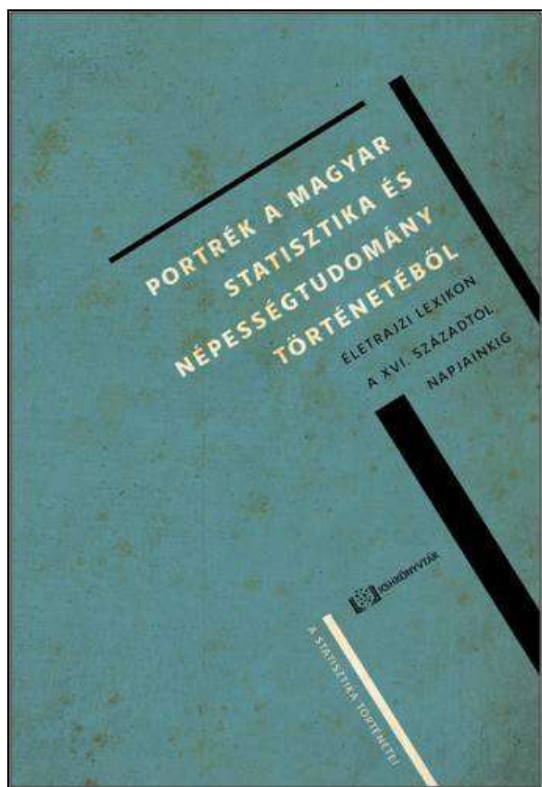
„A kérdés nem a ha, hanem a hogyan, azaz hogyan tudjuk az e-könyvekben rejlő lehetőségeket maximálisan kihasználni. A könyvtáraknak központi szerepe van abban, hogy ez megtörténjen.”²²

Jegyzetek és irodalom

- ¹ A pedagógiai kutatás és a jelen tanulmányok az erre vonatkozó része a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0008 IKT a tudás és tanulás világában – humán teljesítménytechnológiai (Human Performance Technology) kutatások és képzésfejlesztés pályázat keretében valósult meg.
- ² Mincic-Obradovic (2011). p. 1.
- ³ Az Aucklandi Egyetemet 1883-ban alapították, jelenleg több mint 39 000 hallgatója van, az egyetemi személyzet 2104 fő. Új-Zéland legnagyobb egyeteme, és a kutatási rangsorokban a top egyetemek között foglal helyet. A könyvtár jelenlegi állományában közel 350 000 e-könyvet találunk a katalógusban, azonban nem minden e-könyvet vesznek fel az integrált rendszerben. Az e-könyvek a könyvtári állománynak mintegy 20%-át teszik ki. Évről évre nő az erre a célra fordított kiadás mértéke.
- ⁴ A kérdések közül a szerző személyes tapasztalata jól érzékelhető: Miért elérhetetlenek az olyan e-könyvek, amelyek az utóbbi két évben ajánlott irodalomként jelentek meg? Van-e arra jó megoldás, hogy megtudjuk, mely címek részei a mi e-könyvgyűjteményünknek? Az e-könyvekhez hozzáadhatjuk-e a gyűjtemény jogosultságait, vagy ezt külön meg kell vásárolnunk?
- ⁵ Mincic-Obradovic (2011) p. 10.
- ⁶ 2008: 42,9%; 2009: 38,8%
- ⁷ Az angol e-könyvpiac a más nyelvűekkel szemben: a gyakran igen kis piacok összehasonlíthatatlanok a nemzetközi piaccal, amelyeket az angolul tudók számára üzemeltetnek. Például a svéd piac mindössze 1%-át teszi ki az e-könyvpiacnak. Nagyon valószínű, hogy a kis piacok is hasonlóak az e-könyvdifúzióval kapcsolatban, csak ez a folyamat később, késleltetve fog megjelenni ezeken a színtereken.
- ⁸ A NetLibrary keretén belül 1999-ben több mint 2000 e-könyv volt elérhető. Egyéb cégek: ebrary, Librus, ZeroHour, GlassBook. Az első e-könyveket árusító weboldal az eReader.com és az eReads.com volt.
- ⁹ „In this book, the term e-book is used cover any monographic text made availability electronically, regardless of size and composition.” In: Obradovic 2011, p. 16.)

- ¹⁰ Például: Internet Archive, Project Gutenberg (magyarul Gutenberg terv, rövidítése PG, Free-eBooks, Directory of Open Access Books (DOAB).
- ¹¹ 2010-ben a Google számos kiemelkedő, nagy könyvtárral együttműködésre lépett és több mint 20 000 kiadóval állapodott meg, így a Google Book Search keretében több mint hét millió teljes szövegű könyv vált kereshetővé.
- ¹² A szerző saját intézményét hozza példának az Early New Zealand Books Online szolgáltatás kapcsán, amelynek keretében 1800 és 1870 közötti anyagokat tették elérhetővé teljes szöveggel. A The Wright American Fiction az Egyesült Államok 19. századi regényeit digitalizálta, több mint 2800 kötet érhető el jelenleg, a terv azonban a teljes 1851–75 közötti regénytermés elérhetővé tétele. Említi még a World Digital projektet és a The European Library kezdeményezést.
- ¹³ Research of Anthropology and Linguistics.
- ¹⁴ Electronic Dissertation and Thesis (EDT) adatbázis.
- ¹⁵ A gyűjteményfejlesztési stratégia meghatározása. A különböző üzleti modellek értékelése. A belső támogatás elérése. A szabályzat megváltoztatásának megtervezése a témában jártas szakemberekkel. A kivitelezés megvitatása a technikai szakemberekkel. A gyűjtemény és a szolgáltató kiválasztása. Az e-könyvek összekötése az OPAC-al. A felhasználókkal való kommunikáció. A használói statisztika vizsgálata. A korábbi pontok felülvizsgálata/megújítása.
- ¹⁶ Primary Research Group kutatás.
- ¹⁷ Például: a piacon jelenlévő számos kiadói platform és formátum, a szabványosítás hiánya, a válogatás és beszerzés nehézségei, a hozzáférés módozatainak kiválasztása, a hosszú távú megőrzés és a digitális jogkezelés.
- ¹⁸ Ebrary's Global eBook Survey.
- ¹⁹ Sajnos a kapott adatok, és ezzel együtt a fejezet gyenge pontja a használói számok gyors elvülése, amelyek az új digitális források gyorsan változó világa hoz magával. A statisztikák hátránya, hogy sajnos elég hamar elvulnak, a technológiai rohamos fejlődését ilyen szempontból nehéz vizsgálni.
- ²⁰ A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a kapott adatok igen hamar elvülnek.
- ²¹ <http://newtbbham.wordpress.com/2011/12/21/review-of-e-books-in-academic-libraries-by-ksenija-mincic-obradovic/>
- ²² “The question is not if, but how, to provide e-books so that they can be used to their maximum potential. Libraries have an important role in making that happen.” p. 194.

Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből

**Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből :
életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig /
[főszerk. Rózsa Dávid].
Budapest : KSH Könyvtár, 2014. - 807 p. : ill. ;
25 cm.
(A statisztika története)**

Csaknem ötven év előkészítő munka után, 2014-ben jelent meg a *Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből* című életrajzi kötet, amely a magyar statisztika korszakalkotó alakjait, szorgalmas munkatársait, fő- és mellékszereplők életútját, tudományos és tudányszervező tevékenységét, legfontosabb műveit mutatja be részletesen. Statisztikusok, demográfusok, közgazdászok, szociológusok, jogászok, matematikusok, orvosok, középiskolai és egyetemi tanárok lezárult életpályáját tartalmazza a könyv ábécérendben. Hatvanöt szerző négyszáztíz szócikkét olvashatjuk, tájékozódhatunk a magyar statisztika történetéről, valamint hasznos információforrásként szolgál a kötet végén található bibliográfia a magyar statisztikatörténetről.

Fontos megjegyezni, hogy hasonló, statisztikai tárgyú szaklexikon Magyarországon ezelőtt még nem készült. A kötet megjelenését közel százkilencven ember segítette, a projektet a *Nemzeti Kulturális Alap* és a *Központi Statisztikai Hivatal* támogatta.

Rózsa Dávid, a kötet főszerkesztője *Harold Hardy* „Egy matematikus védőbeszéde” című esszéjéből idézve azt mondta a lexikon szerkesztőiről, hogy „munkájuk célja az volt, hogy hozzátegyenek valamit a tudáshoz, és segítsenek másokat abban, hogy akár még többet hozzátegyenek.”

Kalmár Csilla
(BME OMIKK)

Webarchiválás a University of Victoria könyvtárában

Ma már közhelynek számít, hogy az elektronikus források mennyire tűnékenyek, és miközben a webes tartalmak mennyisége és fontossága rohamosan nő, ezek megőrizhetősége erősen kérdéses. A brit *Telegraph* újságírója 2014-es cikkében jogosan fogalmazott így: „ha nem vigyázunk, a történészek többet fognak tudni a múlt század kezdetéről, mint a mostaniról”.

A kanadai *University of Victoria* könyvtára két éve kezdett el webhelyek gyűjtésével és megőrzésével foglalkozni. A szerző az első tapasztalatokon túl

összefoglalja a webarchiválás aktuális műszaki, jogi és egyéb nehézségeit, megoldatlan kérdéseit is.

Archiválási technikák

A webhelyek begyűjtésére háromféle lehetőség van. Az első az úgynevezett „tranzakciós” módszer, aminek az az alapötlete, hogy minden kérést, amit a webszerver a felhasználók számára teljesít, egyben egy erre kijelölt archívumba is beküld. Ez a működés megvalósítható például az ingyenes SiteStory kiegészítő (mementoweb.github.io/Site)

Story) feltelepítésével, ami természetesen a web-szolgáltató együttműködését igényli. A második megoldásnak, a „szerveroldali” archiválásnak szintén előfeltétele az eredeti szolgáltató bevonása, mivel ilyenkor közvetlenül az eredeti gépről másolják át a megőrzendő tartalmat (pl. adatbázist) az archiváló rendszerbe, kikerülve a HTTP protokoll használatát. A francia nemzeti könyvtár által fejlesztett DeepArc (deeparc.sourceforge.net) programmal például jól archiválható XML fájlkká alakíthatók a relációs adatbázisok. Messze a leggyakoribb megoldás jelenleg a harmadik: a „kliensoldali” mentés, melyet távolról való aratásnak is neveznek. Ilyenkor webes robotok HTTP kéréseken keresztül gyűjtik be a weboldalakot, néhány, kezdőpontként szolgáló URL címről kiindulva és az ezeken az oldalakon talált linkeket végigjárva. A robotok viselkedése rugalmasan paraméterezhető, beállítható például az aratás mélysége, vagyis hogy hány szintig kövessék a linkeket.

Az Internet Archive

A legismertebb webarchiválási projekt, amely a kliensoldali megoldást használja, az 1996-ban indult Internet Archive (IA) nevű nonprofit vállalkozás. A könyvtárak csak évekkel később ismerték fel a web megőrzésének fontosságát és kezdtek el saját archívumokat építeni, de ezek mindmáig eltörpülnek az IA 2 petabájtos állományához képest, amely havonta kb. 150 terabájttal nő. A *Bibliothèque nationale de France* 2012-ben 370 terabájtot (18 milliárd oldalt) archivált, a *British Library* 2013-ban az első aratáskor 30 terabájt adatot gyűjtött az .uk domén alól, a *Library of Congress* 250 terabájtjánál tartott 2011-ben, a *Library and Archives Canada* állománya pedig csak 7 terabájt volt. Az Internet Archive nemcsak mint szolgáltatás meghatározó ezen a területen, hanem több fontos technológiai újítás is köszönhető neki. Mindenekelőtt a népszerű Java-alapú „aratógép”, a Heritrix, amely ARC vagy WARC formátumban tárolja el a begyűjtött digitális objektumokat: a szöveges HTML-fájlokhoz hozzácsoportolja a kapcsolódó kép-, média-, JavaScript-, CSS- stb. állományokat és az aratásra vonatkozó metaadatokat is. Ezek az archivált objektumok azután a szintén nyílt forráskódú Wayback Machine visszakereső rendszer segítségével hívhatók elő. A W/ARC fájlok leindexelhetők és teljes szöveggel is visszakereshetők a Lucene keresőmotorra épülő NutchWAX, Solr, vagy Elasticsearch programokkal.

Az intézmények kisebb léptékű archiválási igényeinek kielégítésére több szoftverszolgáltatás (Software as a service = SaaS) is született az elmúlt években. Elsőként – még 2005-ben – az IA indította el az Archive-it nevű előfizetéses szolgáltatását, amit már több közgyűjtemény is igénybe vesz. A *California Digital Library Web Archiving Service* (WAS) rendszere szintén egy ilyen SaaS eszköz, mely a Heritrix, Wayback, NutchWAX hármasma épül; ezt használja például a Stanford és a Berkeley egyetem is. Az *Internet Memory Foundation* által kínált ArchivetheNet felhasználói között pedig ott találjuk a British Library-t is.

A University of Victoria webarchiváló projektje

2013-ban a University of Victoria könyvtárosai – egy konzorciumi együttműködés keretében – úgy döntöttek, hogy előfizetnek az Archive-it szolgáltatásra és elkezdenek egy saját archívumot építeni a gyűjtőkörükbe tartozó weboldalakból. Korábban nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel, így nem volt egy kialakult víziójuk arról, hogy milyen legyen ez az archívum és hogy hogyan épüljön be a digitális könyvtári stratégiába. Ezért aztán 8 hónap is eltelt, mire kísérletezni kezdtek néhány kiválasztott webhely lementésével, és csak 2014 elején indították el a komolyabb gyűjteményépítést. Jelenleg ilyen részhalmozai vannak: az egyetem 50 éves fennállását ünneplő események dokumentumai, tematikus válogatások a könyvtár egyes különgyűjteményeihez kapcsolódóan (pl. anarchizmus, transznművéség, környezetvédő szervezetek), helyi hírek, önkormányzati honlapok, digitális bölcsészettel foglalkozó webhelyek. A lementett fájlokat az IA tárolja és a könyvtárosok egy webes felületen át tudják az archívumot menedzselni.

Kihívások, problémák

A könyvtárak és a levéltárak eltérő típusú dokumentumokkal és megőrzési logikával dolgoznak. Előbbiek jellemzően önálló objektumokkal (könyvek, folyóiratok) foglalkoznak, melyeket valamilyen közös jellemző – például a témakörük – alapján helyeznek el a polcokon. Utóbbiak viszont nagyrészt elsődleges forrásokat kezelnek, melyeket nagyon más elvek szerint rendeznek fondokba, például származási hely szerint, vagy időrendben, vagy az eredeti sorrend megőrzésével. A webhelyek azonban nem követik ezt a hagyományos

kettős felosztást, mert bár lehetnek rajtuk önálló „publikációk” (pl. cikkek, jelentések, hírlevelek), de sokszor ezek elrendezése, egymáshoz való kapcsolódása is fontos és megőrzendő. Valójában tehát egy dokumentumhálót kell(ene) archiválni, így ahhoz, hogy ezt sikeresen meg lehessen tenni, az egyetemi könyvtárosoknak és levéltárosoknak együtt kell működniük, átlépve a megszokott határait. A University of Victoria webarchiválási tevékenységét egy Archive-it munkacsoport felügyeli, melynek informatikus és gyűjteményépítő szakembereken kívül az egyetem oktatási és kutatási információforrásaiért felelős könyvtáros, a gyűjteményszervezési részleg vezetője, a különgyűjtemények igazgatója és az egyetemi levéltáros is tagja.

Tisztázandó a felelősség kérdése is. A könyvtárak hagyományosan olyan anyagokat őriznek, amelyekért fizettek. Az elektronikus tartalmak megőrzésére is vannak már megoldások, mint például a Portico, a LOCKSS és a Scholar's Portal, ám ezek is többnyire az előfizetéses forrásokra koncentrálnak. Ugyan a nyílt hozzáférésű folyóiratok hosszú távú archiválására is indult egy ígéretes kezdeményezés: a Public Knowledge Project, mely az Open Journal System típusú szoftverekkel készülő kiadványokat tárolja el a LOCKSS program rendszerében, de az egyéb műfajú *open access* publikációk – különösen azok, amelyeket kisebb kiadók jelentetnek meg – megmaradása erősen kérdéses, egyszerűen azért, mert egyetlen könyvtár sem érzi magát felelősnek ezekért. Míg az országos vagy állami szintű közgyűjtemények kötelesek bizonyos fajta webhelyeket archiválni, addig az egyetemi könyvtáraknak és levéltáraknak nincsenek ilyen kötelezettségeik. A webarchiváláshoz szükséges idő- és munkaerő-ráfordítás helyett inkább a fizetős tartalmak beszerzésére és menedzselésére megy el az energia ezekben az intézményekben.

A jogi helyzet sem egyszerű egy webarchívumnál. A University of Victoria illetékesei még dolgoznak az irányelveken, ezért a gyűjtemény nagy része jelenleg nem érhető el nyilvánosan. Alapvetően kétféle megközelítés létezik: az *opt-in* és az *opt-out*. Előbbinél az archiváló intézmény felveszi a kapcsolatot a tartalomszolgáltatókkal és engedélyt kér tőlük. Az utóbbi esetben viszont minden érdekes tartalmat begyűjt (tisztelőtlen tartva persze a robots.txt fájlban megadott tiltásokat) és a tartalomgazdák utólag külön kérésekkel törölthetnek az archívumból bizonyos részeket. A British Library 2013 előtt az *opt-in* megoldást alkalmazta, de csak 24 százalékban kaptak választ az enge-

délykérésekre, ami azt jelentette, hogy így az Egyesült Királyság webhelyeinek csupán egy százalékát lehetett volna archiválni. Ez a helyzet 2013 áprilisában változott meg, amikor a brit parlament elfogadta a nem nyomtatott információforrások kötelezpéldány-szabályozását. Az Internet Archive az *opt-out* elvet követi: a tartalomszolgáltató kérésére megszüntetik a nyilvános elérés lehetőségét a Wayback Machine felületén, de a központi nyilvántartásból nem törlik a tartalmat. A Library of Congress egy közbülső megoldásra törekszik: bizonyos site-ok esetében külön engedélyt kérnek, a többinél pedig valamilyen módon megpróbálják értesíteni a szolgáltatót az aratásról és az archiválásról. A University of Victoria a *fair use* elvből indul ki, feltételezve, hogy a szabadon hozzáférhető webes tartalmakat szolgáltatók hallgatólagosan beleegyeztek azok leindexelésébe és tudományos célú lementésébe.

Technikai kérdések

A web nem csupán méretében növekszik rohamosan, hanem egyre komplexebbé is válik. Már nem csak a kilencvenes és a korai kétezres évekre jellemző összelinkelt statikus HTML fájlok alkotják, amelyeket könnyű volt egy Heritrix-szerű programmal learatni. Elterjedt az XML, a JavaScript, a JSON és az AJAX a weboldalakon, s mögöttük mindenféle adatbázisokban van a tartalom. A *New York Times* online kiadásának 2014. augusztus 28-i nyitólapját az Archive-it szolgáltatással lementve, kiderült, hogy az 235 URL-t tartalmazott, melyek 61 különböző szerverről származtak (a szöveges részek mellett 85 képfájl és 35 JavaScript alkotta az oldalt).

A modern, kliens oldalról nehezen archiválható webhelyekre jó példa a *Colonial Despatches* nevű gyűjtemény, mely a *Brit Gyarmatügyi Hivatal* és a Vancouver Island valamint British Columbia területén élő telepések közötti korabeli levelezést dolgozza fel. A szolgáltatás mögött egy nagy eXist adatbázis van, TEI jelölésű XML dokumentumokkal. Bár ránézésre a kezelőfelület egyszerű (lásd: bcgenesis.uvic.ca/docsByDate.htm), valójában egy bonyolult megoldás van a háttérben: a felhasználó által kiválasztott dokumentumot a TEI/XML-ből egy XSLT fájl alapján XHTML-re konvertálja a rendszer és AJAX technológiával, JavaScriptet és CSS-t használva illeszti be ugyanabba a weboldalba. Az AJAX és a hozzá hasonló technikák elterjedése előtt nem volt arra lehetőség, hogy dinamikusan változtassák az éppen nézett oldal tartalmát, hanem többnyire ilyenkor egy másik weboldal jelent

meg (URL címében a keresési paraméterekkel) és így ezt a linket követve a Heritrix robotja be tudja gyűjteni a találatként megjelenő dokumentumot.

Mivel a felhasználó tevékenysége függvényében változó, illetve a csak űrlapos kereséssel hozzáférhető tartalmú, adatbázis-alapú webhelyek aránya növekszik, mind nagyobb kihívást jelent ezek robotokkal való learathatósága és Wayback Machine-szerű megjeleníthetősége. A HTML5 elterjedésével a weboldalak egyre jobban hasonlítanak majd a mobil applikációkra, a web a statikus HTML dokumentumleíró nyelvről a JavaScriptes programnyelvre vált át. Ezt a változást az archiváló technikáknak is követniük kell. Az Archive-it szolgáltatásban 2014 júniusában megjelent egy Umbra nevű eszköz a Heritrix kiegészítőjeként, amely a Heritrix robotjától kapott URL címeken megpróbálja utánozni a valódi böngészőprogramok és a valódi felhasználók viselkedését: lefuttatja a kliens oldali scripteket, szimulálja az egérkurzor mozgását és a kattintásokat az egyes oldalelemek felett, lefelé görgeti az oldalt, hátha ilyenkor további tartalmak is letöltődnek a szerverről (ahogy pl. a Facebook hírfolyamánál is történik). A University of Victoria webarchiválóinak egyelőre vegyesek a tapasztalatai az Umbra-val. A Facebook és a Twitter esetében jól működik, mert ezekre lett optimalizálva, de például a fent említett Colonial Despatches honlap AJAX-os böngészőfelületével nem boldogult (talán mert a szokásos `<a>` tag helyett a `` címkét használták az oldal készítői az egérkattintáskor végrehajtandó Javascriptes utasításokhoz).

Ugyanezekkel a problémákkal küzdenek a nagy keresőgépeket üzemeltető cégek is, melyek nem tudják leindexelni a dinamikusan generálódó tartalmakat. A Google meg is fogalmazott bizonyos ajánlásokat a webmestereknek, amelyeket betartva azok bejárhatóbbá tehetik a webhelyeiket a robotoknak (support.google.com/webmasters/answer/35769). Mivel a SEO, vagyis a keresőoptimalizálás sok tartalomszolgáltatónak – az üzleti vállalkozásoknak különösen – fontos szempont, ezért sokan tesznek is ennek érdekében, valamit például XML honlaptérképet készítenek. A webarchiválással foglalkozó könyvtárak hasonlóképpen megpróbálhatnák meggyőzni a számukra fontos szolgáltatókat, hogy lehetőleg már a webhely tervezésekor gondoljanak a megőrzési szempontokra is. A University of Victoria archiválói el is kezdtek egy ilyen egyeztetést a helyi *Humanities Computing and Media Centre* informatikusaival, hogy építsenek be a dinamikus webhelyeikbe egy olyan funkciót,

amellyel sima HTML fájlokra konvertálható a tartalom az Archive-it aratógépe számára.

Persze felmerül a kérdés, hogy mit is akarunk valójában archiválni? A Colonial Despatches esetében például, még ha tökéletesen sikerülne is lementeni a weben megjeleníthető tartalmat és reprodukálni a felhasználói felület teljes funkcionalitását és interaktivitását, a valódi értéket a háttérben működő eXist adatbázisban levő, hatalmas élőmunkával készült TEI-kódolt XML dokumentumok jelentik, amelyekhez nem fér hozzá az Archive-it, így ezek ezzel a módszerrel nem őrizhetők meg. Ezért arról is elindult a tárgyalás a fejlesztőkkel, hogy hogyan lehetne a teljes rendszert egy virtuális gépre tükrözni az archívumban.

Hozzáférés és hosszú távú megőrzés

Az Archive-it szolgáltatással készült WARC fájlokat az Internet Archive tárolja az Egyesült Államokban. A kanadai szervezetek számára ez már csak azért is problematikus, mert az amerikai DCMA törvényben megfogalmazott *notice-and-takedown* rendelkezés jelentősen különbözik a Kanadában érvényes *notice-and-notice* rendszertől. Így előfordulhat az a helyzet, hogy az Internet Archive kénytelen eltávolítani egy olyan tartalmat, amit Kanadában nem lenne kötelező, ha ott nyújtana be ilyen kérelmet valamelyik tartalomgazda.

Az Internet Archive által tárolt WARC fájlok meg is sérülhetnek. Az IA saját óriási archívuma esetében bizonyos szintű adatvesztés megengedhető, hiszen az egész gyűjtemény eleve csak egy statisztikai mintavételnek tekinthető a teljes élő webből. Viszont egy közgyűjteménynek már komoly gondot jelenthet az adatvesztés egy általa létrehozott és gondozott webarchívumban. Az Archive-it szerencsére megengedi azt, hogy az előfizetői a WARC fájljaikat letöltsék és helyben is kezeljék őket. A University of Victoria szakemberei azt tervezik, hogy kérnek majd ilyen másolatokat és az Archivemata nevű, nyílt forráskódú, a digitális megőrzést támogató szoftverrel feldolgozva a COPPUL Private LOCKSS Network rendszerében tárolják el őket. Az Archivemata – sok más formátum mellett – képes a WARC fájlok befogadására is, ezt követően pedig el lehet vele végezni rajtuk az ISO-OAIS archiválási modellnek megfelelő műveleteket, majd BagIt típusú, hierarchikus csomagokat (Archival Information Packages) lehet készíteni belőlük. Ezek a becsomagolt állományok feltölthetők lesznek majd a COPPUL-PLN hálózat tárhelyére, ahol, ha valamelyik fájl megsérülne, az

elosztott rendszerben tárolt további példányokból kijavítható. Az Archivemica és a LOCKSS összekapcsolása persze nem triviális feladat, de érdemes megoldani azért, hogy helyben lehessen menedzselni az archivált webes tartalmakat a hosszú távú megőrzés és hozzáférés érdekében.

/DAVIS, Corey: Archiving the Web: A Case Study from the University of Victoria. = The Code4Lib Journal, 26 sz. 2014-10-21
<http://journal.code4lib.org/articles/10015/>

(Drótos László)

Információs útkeresés

Információk sokasága önt el minket a mindennapi életünkben. Milliárdnyi termék, recept és film közül választjuk ki otthon azt, hogy mit vegyünk, együnk és nézzünk, munkahelyünkön pedig számtalan e-mailen, weboldalon, dokumentumon és strukturált adaton rájuk magunkat keresztül, hogy az üzleti és kutatási problémáinkra megoldást találjunk. Egyre több adat vesz minket körül, és emiatt bizonytalanságban élünk. A hatékony információs útkereső eszközök formájában létezik egy mód az effajta feszültség leküzdésére. A „Big Data” korban alapvető kérdés az, hogy hogyan tudjuk az egyre növekvő mennyiségű információt befogadhatóvá és használhatóvá tenni az emberek számára anélkül, hogy az betemetné őket?

Erre a kérdésre egy három lépésből álló válasz létezik: először meg kell állapítani, hogy az emberek hogyan lépnek kapcsolatba az információval, másodsor jobban meg kell ismerni, hogy hogyan ismerik ki magukat az információs környezetekben, végül pedig új utakat kell követni a weboldalak és az alkalmazások fejlesztésénél, vagyis úgy kell kialakítani a keresést és a böngészést, hogy egyszerűen és zökkenőmentesen működjenek. Ez a bolti honlapokra, az intranetekre és a könyvtári weboldalakra egyaránt érvényes. Ha megvizsgáljuk a Google, a Facebook, az Amazon vagy az eBay szolgáltatásait, akkor megállapíthatjuk, hogy mindegyik sikeresen alkalmazza az alábbiakban tárgyalandó alapelveket.

Az információ mint környezet

A számítógéppel való interakció során böngészünk a weboldalon, szörfölünk a neten, navigálunk a honlapokon, visszalépünk, lefelé görgetünk, a kezdőlapra megyünk, és hasonlók. Ezek a metaforikus kifejezések kiemelik az emberi lélektan egyetemes valóságát: az információhalmazt valamilyen térbeli környezetként kell elképzelnünk, mivel abban kü-

lönféle tevékenységeket végezve mozgunk, és így akár a fizikai, akár a digitális világot térbeli megnyilvánulásnak tekintjük. A valósághoz hasonlóan itt is jelen vannak a tér- és idődimenziók. Az a kérdés, hogy ha a valós, fizikai világban megtapasztalt környezeti interakciók bevésődnek az emberi elmébe, akkor ebből mit alkalmazhatunk ahhoz, hogy használhatóbb digitális környezetet teremthessünk? Először a fizikai valóság elemeit vizsgáljuk meg, majd rátérünk az információs világ hasonló elemeire.

A város és az információs környezet részei

Kevin Lynch 1960-ban megjelent könyvében – melynek címe „The Image of the City” – a város öt fő elemét határozta meg: **útvonalak** (utak, járdák, közlekedési vonalak, ahol az emberek közlekednek), **határvonalak** (falak, vasútvonalak, partok, amelyek elválasztják egymástól a területeket), **körzetek** (a város nagyobb, önálló egységei), **csomópontok** (az emberek számára elérhető helyek, amelyek lehetnek épületek, útkereszteződések vagy városi terek) és **tereptárgyak** (táblák, jelek, épülethomlokzatok, hegyek, amelyek a felszíni tájékozódást szolgálják).

Az információs térben való tartózkodás célja az, hogy olyan információk után kutassunk, amelyek kielégíthetik az információs igényeinket. A weboldalak, mobil applikációk, tudományos adatbázisok, vállalati intranetek és más információs gyűjtemények információs környezetként szolgálnak. Lynch megállapításához hasonlóan az információs környezet felépítését is megvizsgálhatjuk, amely a következő három elemmel rendelkezik: **körzetek**, **rétegek** és **csomópontok**. Ez egy újfajta, egységesített kifejezéstár, amely meghatározza azt, hogy hogyan gondolunk az információra mint térbeli környezetre.

Körzetek: az információs környezet logikai szervezésének legfontosabb kategóriái, hasonlóan a városnegyedekhez. A forgalmasabb és nagyobb információs környezetek több nagyobb körzettel is rendelkeznek, amelyeket tovább lehet tagolni kisebb részekre. Információs környezetben ilyen például a *The New York Times* (nyomtatott és online változatának) világhírek, politika, illetve technológia körzete.

Rétegek: másodlagos kategóriák, amelyek az információs tér harmadik dimenzióját jelentik, mert lehetővé teszik a térbeli közlekedést is, miközben a körzet kétdimenziós, vagyis szélthében és hosszában biztosít mozgásteret. A térbeli nézőpontváltás szempontjából nyújtanak segítséget, ami összhangban van a felhasználók kritériumával, és kiszűri a zajokat.

Csomópontok: a környezet olyan precízen meghatározott pontjai, amelyeket más néven weboldalnak, dokumentumoknak vagy rekordoknak hívunk. Kétféle típusuk van: információs és irányjelző csomópontok. Az információs csomópontok egy bizonyos fogalomról tartalmaznak információt. Például utánanézzünk az *Amazon.com* kínálatába tartozó termékeknek, vagy elolvassuk a *The New York Times* egyik cikkét, vagyis egy különálló weboldarról beszélünk. Az irányjelző csomópontok önmagukban nem nyújtanak tartalmat, de segítenek elvezetni a releváns információs csomópontokhoz, hasonlóan, mint a megfelelő helyekre mutató közlekedési jelzőtáblák egy nagy keresztesdésben, vagy a boltok térképe egy plázában. Ilyen például egy vállalati intraneten a HR szekció, a *The New York Times* világhírek kategóriája, melynek segítségével el lehet jutni bizonyos hírekhez, vagy az angol nyelvű közgazdasági könyvek gyűjteménye az *Amazon.com*-on.

Útkeresési magatartás

Az információs útkeresés egy jól használható gyújtót biztosít, mely segít jobban megismerni, hogy az emberek hogyan ismerik ki magukat az információs környezetben. Lényegében véve ez a térbeli problémának a megoldása. Az információs útkeresés kognitív folyamatok összessége, amelyeket az ember az információs térben való navigáláshoz használ, és amelyeknek háromféle módszere létezik: **kiderítés**, **tanulmányozás** és **nézelődés**. Ezek nem új kifejezések, de csak akkor jöttek elő és nyertek értelmet, amikor az információs útkeresés kontextusába lettek elhelyezve.

Kiderítés: az útkeresés során ennél a módnál az emberek csak azt tudják, hogy mit keressenek, de azt nem, hogy hol. Ezekre a referenzkérdésekre – mint például arra a kérdésre, hogy „Ki írta a Hábóru és békét?” – általában egy jó válasz van.

Tanulmányozás: a kiderítésnél jóval nyitottabb a vége. Miközben az ember kutat, maga az utazás is annyira fontos, mint a célállomás. Amikor egy új információval találkozunk, kialakul az információigény, ami egy ismétlődő és állandó folyamatot eredményez. *Maria Bates* szerint a „bogyószedés” („berrypicking”) folyamatában az ember forrásról forrásra halad, és útközben „információmorzsákat” szedeget. *Peter Pirolli* és *Stuart Card* azt mondják, hogy az „információfelderítés” folyamatában az emberek az orruk után mennek, amikor információkat keresnek. Mindkét modell az információkeresés térbeli folyamatát írja le, végeredményben pedig az információs útkeresés fogalmát támasztják alá. Ilyen kérdés például, hogy „Hova menjek nyaralni?”

Nézelődés: az előző két módszer az információs szükségletet fejezi ki, a harmadik kategória viszont egészen mást. Az emberek nem állandóan keresnek valamit, mert van, amikor más a motivációjuk, például szórakozni szeretnének, vagy szeretnék elütni az idejüket. Ilyen például az is, amikor valaki ránéz a leveleire vagy a közösségi hálóra, amíg a buszra vár.

Az útkeresés főbb alapelvei

Hat olyan alapelv van, amit az információs környezet kialakításánál figyelembe kell venni: **szervezett körzetek**, **rugalmas rétegek**, **tájékozási pontok**, **tájékozási ismeretek**, **egyenes utak** és **koherens interakció**. Ezeknek az alapelveknek a jobb megértését segíti a kereső alkalmazások gyors készítését támogató *Twigkit* nevű szoftver és a *Google Search Appliance* segítségével összeállított példa, amely egy filmgyűjteményen keresztül azt mutatja be, hogy hogyan nézhet ki az információs útkeresés, de választhatnánk bármilyen más témát is.

- **Szervezett körzetek:** elengedhetetlenek ahhoz, hogy a felhasználók megértsék az információs környezet legfontosabb alapjait. A körzeteknek a felhasználók észjárásához kell igazodniuk. A filmekkel kapcsolatban az ember arra gondol, hogy milyen műfajú egy bizonyos film: akció, dráma, vígjáték, vagy thriller. Gyakorlatilag minden terület rendelkezik valamilyen meghatározó

szervezeti felépítéssel, amelyeknek az információs környezet körzeteit kell alkotniuk. A körzeteiket világosan kell bemutatni a felhasználóknak, akár hagyományos webes navigálás formájában is. Ennek megfelelően az URL-rendszernek is a körzetre kell épülnie.

- **Rugalmas rétegek:** a körzetek merev hierarchiájának fontos kiegészítői, amelyek a felhasználók számára a másodlagos feltétel szerinti szűrés lehetőségét biztosítják. Ennek a két alapelvnek egymással szorosan együtt kell működnie.
- **Tájékoztató pontok:** úgy, mint a térképeken az „Ön itt áll” megjelölés, ez az alapelv arra szolgál, hogy segítsen a felhasználóknak eligazodni az információs útvesztőben. A tájékoztató pontok megmutatják, hogy a felhasználó éppen melyik körzetben böngészik, milyen rétegeket alkalmazott, és milyen keresőszavakat gépelt be. Biztonságérzetet adnak, és megelőzik a felhasználóban az elveszettség érzetének kialakulását.
- **Tájékoztató ismeretek:** egy másik alapelv, amely támogatja az eligazodást. Miközben a tájékoztató pontok inkább azt írják le, hogy merre járt a felhasználó, a tájékoztató ismeretek annak megállapítását segítik, hogy mi legyen a következő állomás. Ez hasonlít arra, amikor egy térképet tanulmányozunk, vagy a hegy tetejéről a

különböző jelzéseket szemléljük: a tájékoztató ismeretek segítségével a felhasználók átlátják az információs környezetet. Az adatmegjelenítés egy kiváló eszköz arra, hogy növelje az alapelv hatékonyságát.

- **Egyenes utak:** a felhasználók folyamatos haladását biztosítják az információs útvesztőben. Erre jó példák a linkek, amelyek bizonyos tartalmakhoz vezetnek. Amikor például egy filmmel kapcsolatos információs csomópontot tanulmányozunk, az azonos műfajú filmekhez, vagy ugyanannak a rendezőnek más filmjeihez vezető egyenes utak elegendő választási lehetőséget nyújtanak.
- **Koherens interakció:** a legfontosabb alapelv. A körzetekkel, rétegekkel és kulcsszavas kereséssel való interakciónak egyszerűen és zökkenőmentesen kell működnie. A rétegeknek nem csak keresőmódban kell elérhetőnek lenniük, és a kulcsszavas keresés sem különülhet el a körzektől. Ehelyett a felhasználóknak el kell jutniuk a körzetekbe, alkalmazniuk kell a rétegeket, és ismétlődő, illetve kötőszavas kereséseket kell végrehajtaniuk.

/TATE, Tyler: *Information Wayfinding. = Online Searcher*, 38. köt. 1. sz. 2014. p. 16–21./

(Császár János)

Töltsön fel prezentációkat a Digitális Képtárházba!

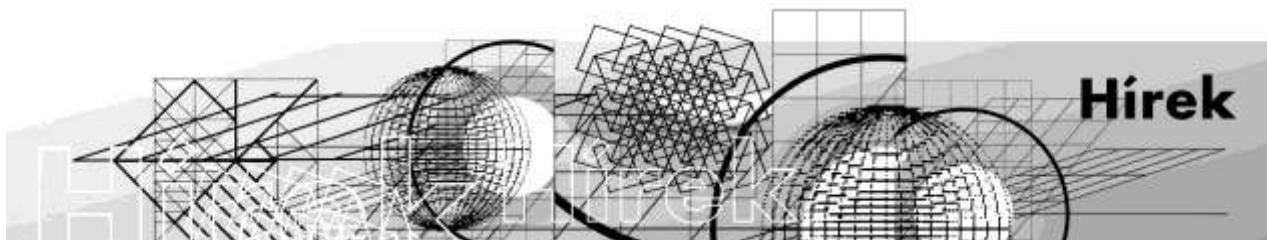
A Digitális Képtárház prezentációinak száma már meghaladja a 100 tételt.

Minden prezentációt befogadunk, amelyben vizuális tartalom (pl. rajz, fénykép, grafikon, képernyőfotó, animáció stb.) is szerepel és legalább tíz diaképből áll. Elsősorban oktatási, tudományos és kulturális témájú, Microsoft PowerPoint és Prezi dokumentumokat gyűjtünk. A PowerPoint fájlokból Flash-verziót is készítünk, így ezek közvetlenül a böngészőben is megnézhetők, az eredeti .ppt vagy .pptx kiterjesztésű fájl letöltése nélkül.

A prezentációk felajánlást várjuk az alábbi két email-címen nagy.ertzsebet@oszk.hu; dka-info@mek.oszk.hu, valamint a DKA kapcsolat oldalán. A prezentáció befogadásához felhasználási engedélyre is szükségünk van, melyben a küldő nyilatkozik arról, hogy a prezentációkat használhatjuk és szolgáltathatjuk Képtárházunkban. Ha valaki a már feltöltött prezentációk között szeretne keresni, akkor a kezdőlapon jobbra fent a lenyitható menüből válassza ki a prezentáció műfajt. Ezután kereshet a feltüntetett keresőmezőben (alkotó, cím, téma). A gyűjtemény böngészése elsősorban diákok számára lehet hasznos; segítheti őket a tanulásban, illetve mintákat adhat a prezentációkészítésre.

/Forrás: <http://www.oszk.hu/hirek/prezentaciokat-is-gyujt-a-digitalis-keptarhazban/>

(F. Iné)

A Firefox OS hosszú távú projekt

Az operációs rendszer eddig nem igazán terjedt el, de ez egyáltalán nem keseríti el a Mozillát.

Andreas Gal, a szervezet technológiai vezetője a barcelonai *Mobil Világkongresszuson* (MWC) azt mondta, hogy végre meg kell vetniük a lábukat a mobil piacon, ez egzisztenciális kérdés a számukra. A Firefox OS piaci részesedése még olyan kicsi, hogy a piackutatók nem tudják mérni, ennek ellenére Gal hangsúlyozta, hogy az operációs rendszer rendkívül fontos a Mozillának és nem aggódnak a piaci részesedésük miatt, számukra ugyanis ez egy hosszú távú projekt. Terveik szerint a Firefox OS-t futtató készülékek elsősorban a fejlődő országokban terjednek el számottevően.

A szervezet az MWC-n bejelentette, hogy együttműködik az Orange nevű szolgáltatóval. A kooperációnak köszönhetően 13 afrikai és közel-keleti államba (Egyiptom, Szenegál, Tunézia, Kamerun, Botswana, Mali, Elefántcsontpart, Niger, Kenya, Madagaszkár, Mauritius, Jordánia és Vanuatu) juthatnak el a Firefox OS-t futtató termékek.

Az Orange Klif nevű készülék kevesebb, mint 40 dollárba kerül majd, két SIM-helyet, 2 megapixeles kamerát és MicroSD-bővítőhelyet kínál, a gyártója pedig az Alcatel. A Mozilla - érthetően - azt a trendet akarja kihasználni, hogy több millióan csak a közeljövőben fognak először csatlakozni a világhálózathoz és ezt a mobiljukkal teszik majd meg, ezt a piaci szegmenst akarják meghódítani. Gal hozzátette, hogy az Androiddal ellátott mobil eszközök

túl drágák például az indiai vagy a bangladesi felhasználóknak.

Li Gong, a Mozilla elnöke a Firefox OS aktuális helyzete kapcsán kijelentette, hogy két évvel ezelőtt az operációs rendszer még csak ígéret volt, de a tavalyi *Mobil Világkongresszuson* már megmutatták, hogy a szoftver számos árszegmenst lefed. Most pedig azt ünneplik, hogy minden kontinensen megjelennek a Firefox OS-t futtató készülékek. Egyúttal büszkéek arra, hogy immár több nagy partnerük (KDDI, LG, Telefónica, Verizon Wireless) is van, akik mind hozzájárulnak az új kategóriás, intuitív és egyszerű módon használható operációs rendszer fejlesztéséhez.

Maynard Ngu, a Cherry Mobile vezérigazgatója kiemelte, hogy néhány hónappal ezelőtt piacra dobták a Fülöp-szigeteken az ACE nevű okostelefont, amelyen szintén a Firefox OS működik. Ez jelenleg a világ legolcsóbb okostelefonja. A Mozillával való szoros együttműködésnek köszönhetően a jövőben is olcsó és jól használható mobil eszközöket akarnak kínálni az embereknek. A Mozilla egyúttal bepillantást nyújtott a Firefox OS közeljövőjébe: az új változatokat jobb teljesítmény, a többmagos processzorok támogatása, kibővített adatvédelmi funkciók és tovább javított WebRTC-támogatás jellemzik majd, és persze továbbra is elérhető lesz az NFC-támogatás. A mostani bejelentések és együttműködések következtében a Firefox OS immár több mint 40 országban összesen 17 okostelefon-modellen lesz jelen.

/Forrás: <http://sg.hu/cikkek/110969/a-firefox-os-hosszu-tavu-projekt/>

(B. Bné)

CIVIC Epistemologies – Állampolgári részvétel a digitális kulturális örökség feltárásában és kutatásában

A projekt kezdete és időtartama: 2014. augusztus 1. – 2015. november 30.

A projekt fő célja: egy útmutató – Roadmap – elkészítése az elektronikus infrastruktúrák (e-Infrastructures) olyan felhasználásához, amely elősegíti az európai civil szféra és az európai állampolgárok bevonását a digitális kulturális örökség és a humán tudományok kutatásába, feldolgozásába. A projekt továbbá előtérbe helyezi a nyílt hozzáférésű anyagok és programok használatát (open data, open source and open innovation).

A projekt rövid bemutatása: Az utóbbi években világszerte egyre több sikeres, úgynevezett crowdsourcing jellegű együttműködés indult kultu-

rális intézmények, digitális állományok fenntartói és a társadalom többi tagja között. Természettudományos területen az úgy nevezett citizen science módszer is működik, amelyet most a bölcsészettudományok terén is megpróbálnak több helyütt alkalmazni.

Mind a crowdsourcing, mind a citizen science egyfajta önkéntesség, amikor a civil résztvevők kisebb-nagyobb feladatot végeznek el az adott gyűjtemény számára (például egy nyers digitális képgyűjtemény valamilyen szintű feltárását, címkézését vállalták egy online felületen az intézményen kívüli szereplők). Az önkéntesek részint adatokat gyűjtenek, dolgoznak fel (citizen science), részint már meglévő állományok, halmazok feldolgozását, adatolását, nyilvánossághoz való közvetítését segítik (crowdsourcing).

Sikeres esetben a felhasználók olyan nagy számát (crowd = tömeg) sikerül bevonni, hogy az jelentősen segíti például egy feltáró, leíró munkát (amelyet aztán szakemberek ellenőrizhetnek, tovább pontosíthatnak). Ez megoldást nyújthat arra a problémára, amit hazánkban is tapasztalunk, hogy a közgyűjteményekben folyamatosan gyűlnek a dokumentumok, tárgyak, iratok, amelyek feldolgozása, a nyilvánossághoz való közvetítése sokszor azért lassú, vagy áll le, mert az adott intézményben egyszerűen nincs elegendő emberi kapacitás az adott munka elvégzésére. Ilyen módon kérte például az Ausztrál Nemzeti Könyvtár a hírlap digitalizációs projektjében a szövegfelismerő program által vétett hibák javításában a résztvevők segítségét.

Ehhez hasonlóan az OSZK-ban formálódik az igény egy hasonló együttműködésre: A több mint 500 000 darabból álló gyászjelentés gyűjteményünket sok éve digitalizálta a mormon egyház, de az adatfeldolgozást csak külső önkéntesekkel tudnánk megoldani. Részünkről ez lenne jó példája, az olyan elfekvő, könyvtári digitális állománynak, amelyet saját erőből biztosan nem, de külső segítséggel közkinccsé tudnánk változtatni.

A CIVIC Epistemologies ezt a „munkamódszert” kívánja a kulturális örökség kutatásában és humán tudományok terén terjeszteni. 11 európai ország részvételével 2014. augusztus elsején indult a 16 hónapos projekt, amelyhez az Országos Széchényi Könyvtár is kapcsolódott.

A CIVIC projekt többek között a közgyűjtemények (Cultural Heritage institutions) területén igyekszik

kutatni, felmérni az igényeket, lehetőségeket és segítséget adni, hogyan és mire lehetne külső önkénteseket, a civil szférát bevonni a rejtett kincseink feltárásába, a nyilvánosságához való közvetítésébe.

A projekt során készül egy mintaalkalmazás, amelyre már konkrét példát mutatott is az angol Coventry Egyetem képviselője. Egy mobil alkalmazás segítségével Coventry egy adott részének helyörténetét dolgozták fel.

A projekt Magyarországon bemutatja és népszerűsíti a crowdsourcing eljárások különféle sikeres és működő példáit.

Az OSZK kiemelt feladata a kulturális örökség intézményeiben olyan lehetőségeket keresni, amelyek keretében bevonhatók az online mozgósítható és motiválható civilek nagy tömegei, és biztosítható a tömegesen létrehozott, gyűjtött adatok minőség-ellenőrzése is.

2015. júliusában a projekt egyik workshopját Budapesten, az OSZK-ban szervezzük, amelyre várjuk az érdeklődő hazai közgyűjteményeket is.

A projektben résztvevő intézmények:

Ministero dello Sviluppo Economico (IT) – Olasz Gazdasági és Fejlesztési Minisztérium – koordináció

Promoter srl (IT) – technikai koordináció

Riksarkivet (SE) – Svéd Nemzeti Levéltár

Prussian Cultural Heritage Foundation (DE)

Országos Széchényi Könyvtár

Katholieke Universiteit Leuven (BE)

Coventry University (UK)

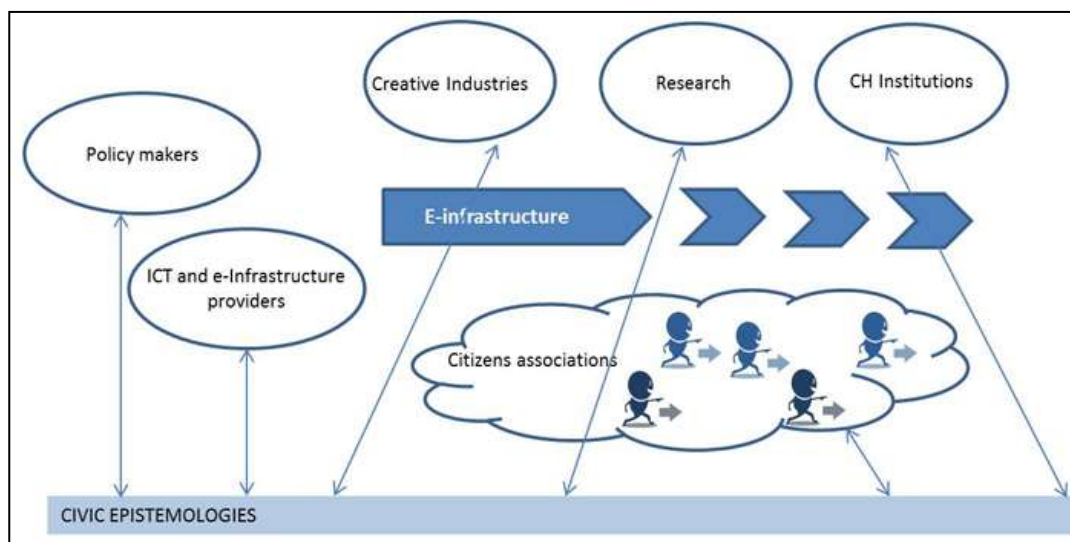
University of Malta (M)

Poznań Supercomputing and Networking Center (PL)

Waterford Institute of Technology (IE)

Arctur d.o.o. (SI) – Az internet alapú számítástechnikát (Cloud Computing) Szlovéniában leginkább támogató

European Grid Initiative Foundation (NL)

Elérhetőségek:

A kezdeményezés honlapja: CIVIC Epistemologies

/Forrás: <http://www.oszk.hu/civic/>

(B. Bné)

EU-vita a földrajzi alapú blokkolás eltörléséről

Sok netes videót nem láthatunk, mert az elérése Magyarországon le van tiltva. A belső piaci biztos eltörlőné ezt a korlátozást, mások óvatosabbak.

Gyakori jelenség, hogy a felhasználók a YouTube vagy más videomegosztó platform esetében egy felvétel megtekintése előtt a felirattal találkoznak, hogy az anyag az adott országban nem látható. Mindez korlátozza a filmekhez, televíziós

műsorokhoz vagy éppen a sportközvetítésekhez való hozzáféréseket, illetve lehetővé teszi, hogy az egyes országokban eltérő árakat állapítsanak meg a webes áruházak.

„Szívem mélyéről gyűlölöm a geoblokkolást” – nyilatkozta *Andrus Ansip*, az *Európai Bizottság* digitális egységes piacért felelős alelnöke, aki szerint nagyon gyorsan fel kellene számolni ezt a korlátozást. Csupán néhány esetben tartja a földrajzi alapú blokkolást elfogadhatónak, például az online szerencsejáték esetén. „Ez az elavult módszer és a szabad digitális belső piac kizárja egymás létét. Minden falat le akarok bontani a web útjából, hogy az emberek ugyanolyan szabadon mozoghassanak online az országok között, mint a határellenőzés nélküli kontinensen.”

Az *Európai Parlament* zöld frakciója üdvözölte a tényt, hogy a Bizottság nem hódol be a lobbistáknak, véleményük szerint ez segítheti a belső kulturális gátak lebontását. Ansip konkrét terveit május hatodikán fogja majd ismertetni, de nincsenek illúziói afelől, hogy ne lennének majd ellenzői terveinek. Kemény csatára számít egy ilyen komoly döntés életbe lépése előtt. Az illetékesek meg akarják vizsgálni, hogy a határon túli szolgáltatások árai hogy alakulnak az online szférában, modernizálni kell a szerzői jogokat és egyszerűsíteni kell a külföldi értékesítésre vonatkozó ÁFA-szabályozást is. Ansip egyben felhívta a figyelmet az információs gazdaság és a felhőszolgáltatások növekvő jelentőségére, melynél meg kell őrizni a személyes adatok biztonságát.

Az első ellenző nem meglepő módon a netsemlegességet ellenző *Günther Oettinger*, aki azt hangsúlyozta, hogy ezen a területen nem szabad gyorsan lépni és nem lehet a vízzel együtt a kádban lévő gyermeket is kiönteni. Mindenképpen meg akarja vizsgálni, hogy a nyitás – vagyis a korlátozások eltörlése – milyen hatással lenne például a filmiparra. Hivatkozási alapja szerint nem szabad, hogy a piac kicsi szereplői legyenek a vesztesek és csak a nagyok maradjanak meg egy a korábbi-

nál nagyobb piacon. Ez azért is fontos, mert meg kell őrizni a kulturális sokszínűséget.

Az Európai Unió digitális területért és társadalomért felelős biztosa ugyanakkor támogatná, hogy a távközlési cégekre lazább szabályok vonatkozzanak. Szerinte az Európai Uniónak lehetővé kell tennie, hogy a vállalatok képesek legyenek a szükséges összegeket befektetni a szélessávú hálózatok kiépítésébe és fejlesztésébe. Úgy véli, bizonyos közérdekű szolgáltatások előnyösebb helyzetbe kerülhetnének a világhálón, de ehhez a szolgáltatóknak bizonyítaniuk kellene, hogy a kapott segítség nélkül nem tudnák kínálni a szolgáltatásokat.

Korábban egyébként *Andrus Ansip* azt is bírálta, hogy az uniós tagállamok kormányai nem szüntetik meg ez év végétől a külföldi, unión belüli mobiltelefonálásért fizetendő roamingdíjakat. Az internetsemlegesség területén *Ansip* szerint egységes szabályokra van szükség, valamint arra, hogy az előírások garantálják, hogy a felhasználók szabadon hozzáférhessenek az internethez, valamint, hogy az iparág motivált legyen az innovációra.

/Forrás: <http://sg.hu/cikkek/111555/eu-vita-a-foldrajzi-alapu-blokkolas-eltorleserol/>

(B. Bné)

Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról

Nagy érdeklődés kísérte a „Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról: korábbi és mostani munkálatok című tudományos rendezvényt, melyet a *Könyvtár- és Információtudományi Intézet és Könyvtártudományi doktori program*, valamint a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója* szervezett 2015. március 23-án az *ELTE BTK Kovács Máté-teremben*.

Kiszl Péter nyitó előadásában kiemelte, hogy a könyv-, könyvtár- és sajtótörténet kutatása és oktatása szerves egységben jelentkezik az intézet törekvéseiben. Emlékeztetett a tudós elődök: *Kovács Máté, Fülöp Géza, Voit Krisztina* és mások munkásságára, majd tájékoztatott az *ELTE* könyvtáros-képzésében újra meginduló könyvtörténet specializációról. A történeti alap kutatások folytatása szélesebb körű szakmai együttműködést igényel, ezt felismerve – a mesterszakos és dokto-

randusz-hallgatókat is bevonva – kapcsolódott be a Könyvtár- és Információtudományi Intézet A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945–1956 munkacímű kötet készítésének háttér munkálataiba.

Ezután *Sonnevend Péter* projektvezető tárta fel a tavaly elindult munkát, melyben jeles kutatók – *Gáborjáni Szabó Botond, Kéglí Ferenc, Pogányné Rózsa Gabriella, Pogány György* és *Varga Katalin* – vállaltak önkéntes és önfeláldozó szerepet. Külön kiemelte, hogy a korszak a korabeli publikus dokumentumokból alig ismerhető meg érdemben, hisz egyre növekvő mértékben, végül már mindent eluralt az orwelli „kettős beszéd”. Ezért alapvető fontosságú a levéltári kutatás. A tervezett kötet arányaiban eltér a korábbi, Kovács Máté által fémjelzett kötetektől, mivel a feldolgozás kap meghatározó szerepet. Szeretnének a szakmai felsőoktatás – és minden érdeklődő – számára jól használható (monografikus feldolgozás + szövegek + bibliográfia, kronológia, mutatók) művet készíteni. A korabeli szövegek vonatkozásában főként a levéltári dokumentumokból kívánnak meríteni. Az előadás honlapunkra kitett ppt-változata az érdeklődőknek további információkat nyújt a kötet tervezett tagolásáról és a projekt (optimális) időbeli folyamatáról.

Kovács Ilona ismertette a hatvanas években készült harmadik kötet – A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig – közelmúltban megtalált anyagát, illetve Kovács Máté törekvését e kötet megjelentetésére. Az előadás hamarosan olvasható lesz a „Könyv, Könyvtár, Könyvtáros” hasábjain, míg a *Kovács Máté Alapítvány* kuratóriuma arra készül, hogy a fennmaradt anyagot digitális formában (MEK) hozzáférhetővé tegye (ld. erről az Alapítvány kuratóriumának 2015. március 4-i üléséről közzétett, az interneten elérhető jegyzőkönyvet):

http://kovacsmatealapitvany.hu/sites/default/files/jegyzokonyv15_1.rtff#overlay-context=user/8

Pogány György előadása – Személyi tisztogatások a könyvtárakban 1945–46-ban: Igazolóbizottsági eljárások és B-listázás – fokozott érdeklődést váltott ki, tekintve, hogy a diktatúrák könyvtárügyében szervesen kapcsolódott össze az állomány és a személyzet purifikálása. Az előadást a „Könyvtári Figyelő” kívánja publikálni.

Sonnevend Péter a „Pillanatfelvétel a szabadművelődési Új Szántás folyóirat (1947–1948) könyvtári mondanivalójáról” című prezentációjában a poli-

tika- és a sajtótörténet metszőpontjában kívánta érzékeltetni az átmeneti korban egyetlen olyan orgánus működését, mely könyvtári tematikát is visszatérően vállalt. (A későbbiekben az ő dolgozata is publikálásra kerül.)

Programon kívüli ráadásként *Kéglí Ferenc* tette nyilvánossá a projekthez kapcsolódó jelentős szakbibliográfiai összeállítást (korabeli publikációk és feldolgozások):

<https://sites.google.com/site/keglisegek>

A rendezvényen készült fotók és prezentáció:

http://elte-lis.blogspot.hu/2015/03/konyvtartortenet-irasunk-az-1945-utani_26.html

/Forrás: <https://listserv.niif.hu/mailman/listinfo/katalist/>

(B. Bné)

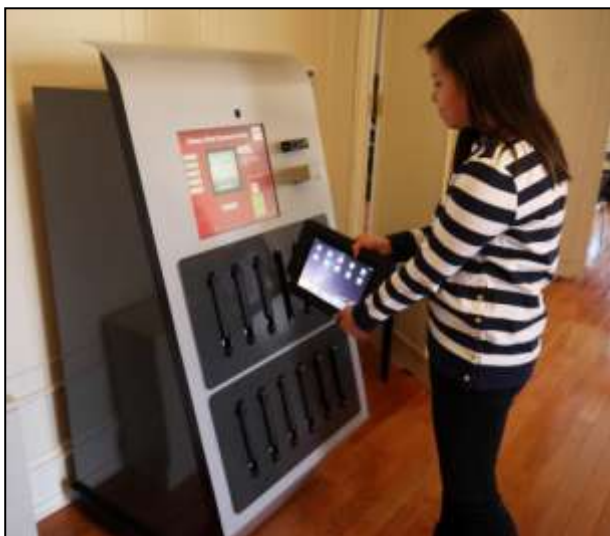
iPad-automata jelent meg egy egyetemen

Philadelphiában egész érdekes találmányt helyeztek ki egy helyi egyetemen. A Drexel Egyetem és a Philadelphiai Szabad Könyvtár közös erővel bemutatott egy eddig még nem látott fejlesztést: egy iPad-automatát. A gépben 12 iPad áll rendelkezésre, melyeket mindösszesen egy kártya lehúzásával kölcsönözhetnek ki az egyetem diákjai és a helyiek.

Az egyetem egyébként nem először fog bele ilyen kaliberű projektbe, hiszen ők kezdték el először használni a hasonló elveken működő MacBook-automatát is. A lényeges különbség, hogy a MacBook-automata esetén a szolgáltatást csak a diákok és a tanárok vehették igénybe 5 óra időtartamra, amit később kiterjesztettek 24 órára, míg az iPad verzió esetében akár a helyi lakosok is kikölcsönözhetnek egy iPad készüléket. A készülék 4 óra hosszat lehet az ember kezei között, majd a 4 óra leteltével vissza kell azt szolgáltatni.

A philadelphiai Mantua és Powelton lakosai a szolgáltatást úgy vehetik igénybe az egyetemen, hogy a Philadelphiai Szabad Könyvtár-kártyájukat lehúzzák a gépen, és a lehúzástól számított négy óra áll a rendelkezésükre, hogy használják az iPadet. A diákok pedig ugyanennél a gépnél a Drexel azonosítókártyájukkal tehetik meg ugyanezt. A felhasználóknak továbbá a személyes adatok miatt sem kell aggódniuk, mivel minden ada-

tunkat törli az automata, amint visszahelyezik a helyére az iPadet.

Az iPad Air 2-ket egyébként előtelepítve lehet kölcsönözni. Az előtelepített alkalmazások segítenek majd a tanulásban, információk keresésében, videó- és képszerkesztésben, a művészetek megismerésében és a digitális történetmesélésben. Persze szórakoztató alkalmazások is helyet kaptak az alapvető alkalmazások között, mint például újságok, játékok, de akár filmkölcsönző programok is.

Az iPadre letöltött alkalmazásokat gondosan válogattuk össze, hogy támogassuk a gyerekek, fiatalok és felnőttek digitális műveltségének fejlesztését.

Eme kijelentése mellé *Siobhan A. Reardon* – a Philadelphiai Szabad Könyvtár igazgatója – még

hozzátette, hogy az egyetemmel való olyan közös projektjeik, mint például a kiépített hotspotok, nem csak a tanulók, de a lakosság érdekeit is szolgálják.

Ha egy kicsit utánajárunk a dolognak, akkor kiderül, hogy ez a szerkezet már hosszú ideje üzemel máshol is, például St. Joe Állami Közkönyvtárban. A gépet ott még tavaly januárjában állították ki, és valószínűleg azóta is gond nélkül üzemel. Az elv itt is ugyanaz, de a kölcsönzés csak 3 óra erejéig ingyenes. Ha az időt túllépjük, minden megkezdett óra után 1 dollárt kell fizetnünk.

Persze a Drexel Egyetemen sem áll meg itt a fejlesztés. Az egyetem dékánja további lehetőségeket keres, amivel segítheti a helyi lakosoknak és az egyetem hallgatóinak az ismereteik bővítését. Szerinte a legfontosabb, hogy az emberek megtanulják, hogy találhatnak rá információkra, hogyan tanulhatnak maguktól, és hogyan kezelhetik magabiztosan a különböző információforrásokat.

/Forrás: http://imagazin.hu/ipad-automata-jelent-meg-egy-egyetemen/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=ipad-automata-jelent-meg-egy-egyetemen/

(F. Iné)

Kiszorítják a papírt az e-könyvolvasók?

Felmérés szerint Európában az elmúlt évben 40 százalékkal nőtt az e-könyvolvasók piaca, világszerte pedig a növekedés üteme elérte a 20 százalékot. A trend a magyar piacon is érvényesül.

A közeljövőben nem várható jelentős változás az e-könyvolvasók külső megjelenésében. Az e-könyvpiac növekedése ellenére mégis mintha ragaszkodnánk a papírhoz, a könyv formájához vagy akár illatához.

A KSH adatai szerint 2012-ben a digitális könyvek, valamint az e-könyvek forgalma meghaladta a félmilliárd forintot hazánkban. Ez a szám 2013-ra már 862 millió forintra nőtt.

Péterfi Rita olvasásszociológus, a Pest Megyei Könyvtár munkatársa a *Kossuth Rádió Napközben* című műsorában elmondta, hogy hazánkban elsősorban a szerzői jogokat illetően merülnek fel kérdések a könyvek letöltésével kapcsolatban. Hoz-

zátette, hogy vannak megoldásra váró technikai problémák is. Az olvasásszociológus szerint a legfontosabb maga az olvasás. Megfér mind a két lehetőség egymás mellett, az élethelyzet és a körülmény határozza meg választásunkat – mondta.

Farkas István e-blogger szerint a hiánygazdaság szülte a magyar e-könyvpiacot másfél évtizeddel ezelőtt. Könnyebben és bármikor elérhető, többek között például a gyengén látók vagy a határon túliak számára is – fűzte hozzá a műsorban. Megjegyezte, hogy az e-könyvek olcsóbbak, mint a papíralapú társaik: hiszen az első példány előállítása után a többszörözés ingyen van. *Farkas István* azt mondta, hogy az e-könyv megjelenése

átrendezi a piacot, de a papírkönyvek presztízse nőni fog. „A tévé nem ölte meg a színházat, a DVD sem a mozit” – mondta.

Nyáry Krisztián író szerint is az élethelyzet határozza meg azt, hogy melyik platformot választja az olvasó. Hozzátette, hogy a két platform olvasói nem konkurenciái egymásnak, hanem inkább erősítik egymást. Kiemelte, hogy felnőtt egy generáció, amelynek a digitális betű vált elsődlegessé.

/Forrás: <http://www.hirado.hu/2015/03/25/kiszoritjaka-papirt-az-e-konyv-olvasok/>

(F. Iné)

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

Bényei Miklós
Berke Barnabásné
Császár János
Drótos László
Fonyó Istvánné
Hegyközi Ilona
Kalmár Csilla
Páll Zoltán
Piros Attila
Racsko Réka

